

30. שם, Z-4/14920, מ-20.8.1941 (ב. לינטון אל נוביקוב); איו"ש, M-2/600, מ-14.9.1941; ב. לוקר, מקיטוב עד ירושלים, תש"ל, עמ' 287.
31. ארהס"ת, הוועה"פ, חל/2/21, מ-13.10.1941; שם, 01203/5-1, מ-12.10.1942 (דו"ח בן-גוריון בשובו מחו"ל); לוחהג"ט, 03003/2.
32. ארהס"ת, הוועה"פ, 01203, מ-15.1.1942 סקירת אפשטיין בשובו מתורכיה).
33. אצ"מ, S-6/831, מ-20.8.1941 (מטרטקובר לדובקין); שם, שם, מ-21.8.1941 (תשובת דובקין); מורשת, A.339/1, עדות טרטקובר; ב. לוקר, מקיטוב, עמ' 287; אמ"ע, 42/101/2, מ-21.12.1941.
34. הדיון כולו באצ"מ, כרך 34, מ-16.11.1941 (ישיבת הנה"ס).
35. שם, כרך 1/35, מ-14.12.1941.
36. מורשת, C.14.1, מ-3.9.1941, ארכ' גרינבוים.
37. אצ"מ, S-25/5182, מ-27.9.1941; גינוז המדינה, פ-700/5, מ-29.11.1941; ספר התעודות, עמ' 318, ת"ע-ר"נ; י. ריפתין, במשמרת, תל-אביב 1978, עמ' 51.
38. מ. אלטשולר, התפוצה, מזרח אירופה, עמ' 21-61; ש. רדליך, היהודים, עמ' 140-178; פרסומים יהודיים בבריה"מ, ירושלים תשכ"א, עמ' 334.
39. ב. וסט, מורשת, A.338; וכן: אצ"מ, S-6/831, מ-9.3.1942.
40. שם, שם, מ-10.12.1941 (דו"ח דובקין בנדון); שם, שם (דו"ח נובומייסקי).
41. ארהס"ת, חל/1/21, מ-25.6.1942.
42. א"ע, 406/IV, מס' 234, מ-3.9.1942; ארכ' השוה"צ, 4.5(1), מ-16.12.1942; בהג-שמה, עלון גורדוניה-מכבי-הצעיר, תל-אביב, סיון תש"ג; דפי הקבוצה, חשוון תש"ג; ארהס"ת, חל/2/21, מ-23.8.1942 (תזכיר שהוגש לאורחים); ארכ' גור-דוניה, 1/23, מ-30.7.1943; מ. יערי, בדרך ארוכה, מרחביה 1947, עמ' 255-259 (דברי פרידה מהאורחים); "Liga V", הוצאה פנימית, מפא"י, 20.12.1942.
43. א. כהן, עם אמבולנסים לטהראן, מרחביה 1943; א. ציזלינג, מבפנים, יוני 1944, עמ' 210; א. ציזלינג, מורשת, עדות, A.339.2; ריפתין, במשמרת, עמ' 57.
44. אצ"מ, S-6/4738, מ-9.3.1942; שם, S-6/4551, מ-23.3.1942; שם, S-26/1313, מ-31.5.1942; שם, S-6/128, מ-22.6.1942; שם, S-6/831, מ-27.8.1942.
45. ארהס"ת, 01203/5-1, מ-12.10.1941 (דו"ח בן-גוריון בוועה"פ של ההסתדרות).
46. ארכ' הג'וינט, ניו-יורק, Polish Refugees 1939-1945, מ-25.2.1942.
47. אצ"מ, פרוטוקול מישיבת הנה"ס, כרך 34, מ-24.8.1942; שם, S-6/831, מארס 1942.
48. את"ה, 14/31, מ-8.9.1942, על הסרטיפיקאטים שלא נוצלו.
49. איו"ש, M-2/338, מ-13.9.1942 (משרתוק ללוקר); שם, M-2/339, מ-14.10.1941 (תשובת מאיסקי); אצ"מ, S-25/879, מברק ממאיסקי; שם, S-25/583, מ-18.9.1941 (ברודצקי ולוקר אל מאיסקי); ארכ' השוה"צ, 1.31(5), מ-31.8.1942.
50. איו"ש, M-2/589 וכן M-2/591 ושתייהן מ-2.9.1941 (תזכיר על חלקם של היהודים במאמץ המלחמתי); ארהס"ת, הוועה"פ, ו, עמ' 23, מ-18.6.1942 (הצעות שרתוק); א. גולומב, חביון עוז, עמ' 319; י. גלבר, כרך א', עמ' 615.
51. אצ"מ, S-25/2474, מ-2.3.1943 (שרתוק לסיר ארצי'בלד קלארק); שם, Z-4/14920, מ-25.3.1943 (השגריר לשרתוק); איו"ש, M-2/320, מ-12.1.1943.
52. אצ"מ, S-6/4551, מ-14.2.1943.
53. ייט"ב, 2-חו"ל-124/22, מ-7.10.1943 (על ביקורו של מאיסקי בארץ); ארהס"ת, הוועה"פ, א, מ-7.10.1943 (מאיסקי עם גולדה, קפלן ובן-גוריון); גולדה מאיר, בדגל העבודה, ת"א תשל"ג, עמ' 201; ח. שורר, גורל יהודי בריה"מ, עמ' 39.

54. מתוך שיחת ל. סגל עם אומנסקי על עמדת הסובייטים לאחר המלחמה : אצ"מ, Z-4/14920, מ-2.8.1944 ; שם, S-6/832, מ-7.1.1943.
55. השם המלא של הנציגות : Centralna Reprezentacja Żydostwa Polskiego. על הרכבה האישית-מפלגתית : איו"ש, M-2/78 ; אצ"מ, S-25/50, מ-29.12.1942 — 23 נציגים ואצל א. רייס, בסערות, עמ' 203 — 25 ; ארכ' השוה"צ, 2.5(3).
56. איו"ש, M-2/599, מ-22.9.1940.
57. מורשת, D.1.5400, מ-27.2.1942 (פגישת קליינבוים, סטרופ ורוזמין עם קוט).
58. אצ"מ, S-46/503, מ-25.7.1941 (פגישת גולדמן עם סיקורסקי).
59. שם, J-25/11, S-6/831, מ-31.12.1941, ו-J-25/35, מ-30.2.1942.
60. שם, S-6/831, מ-31.12.1941, עמ' 3 (בהרכב : א. גולדברג יו"ר, ל. סגל, ז. ורהפ-טיג, פרלצווייג וטרטקובר) ; מורשת, C.14.13, מאפריל 1942.
61. א. רייס, בסערות, עמ' 208 (היפנה אצבע מאשימה כלפי המוסדות העליונים לגבי הפעולה בג.ג.) ; י. גוטמן, יהודי וארשה, 1939—1943, עמ' 80—85 ; על לחצי הנציגות על ועדת ההצלה : אצ"מ, S-26/1237, מ-8.3.1943.
62. איו"ש, M-2/3222, מ-16.8.1941 ; שם, M-2/532, מ-16.12.1941 ; שם, M-2/532, מ-21.11.1941 ; אצ"מ, S-26/1314, מ-13.9.1941 ; אצ"מ, S-6/831, מ-19.12.1941.
63. איו"ש, M-2/486, מ-9.7.1941 ומ-16.7.1941. על רשימת המועדפים ראה : שם, M-2/72, מ-30.7.1941 ; שם, M-2/532, שם, M-2/600, מאוגוסט 1941.
64. הסוגיה מחוץ לדיונו וראה על אגו"י : שם, M-2/322, מ-3.9.1941 ; ועל הבונד : שם, M-2/600, מ-13.9.1941 ; אצ"מ, S-6/831, מ-19.12.1941.
65. שם, פרוטוקול ישיבת הנה"ס, כרך 35/1, מ-26.4.1942 ; את"ה, פרס/בריחה, מ-12.5.1942 (על תיגרות-רחוב) ; ארכ' מוסד הרב קוק, 49/1, תש"ג.
66. אצ"מ, Z-4/14910, מ-20.5.1942. פניות שרתוק : שם, S-6/4738, מ-11 ו-23 ביוני 1942.
67. שם, S-26/1205, מ-27.3.1942 ; שם, כרך 35/2, מ-24.5.1942 (דיון ראשון על הפליטים ברוסיה) ; את"ה, פרס/בריחה, מ-12.5.1942.
68. איו"ש, M-2/338, מ-3.9.1942.
69. אצ"מ, S-6/476, מ-3.9.1942 ; שם, S-6/832, מ-26.9.1942 ; ארכ' הג'וינט, Pol. Ref. in Russia, 46-62-E, אוג' 1941 — דצ' 1942, מ-31.8.1942.
70. איו"ש, M-2/446, מ-19.11.1942 ; ארכ' הרב קוק, 50/1, מ-9.7.1943.
71. ארה"ס"ת, פרוטוקול המזכירות, מ-29.4.1943 ; אמ"ש, S-34/3017, מ-17.7.1942.
72. איו"ש, M-2/603, מ-28.6.1943 ; שם, שם, מ-8.11.1943.
73. אצ"מ, S-26/1469, מ-9.9.1942.
74. קוט, מכתבים, עמ' 397—399 ; אמ"ש, KGH-24/6, מנוב' 1942 ; אצ"מ, S-26/1469, וכן S-6/306, מ-10.9.1942 ; שם, פרוטוקול ישיבת הנה"ס, מ-6.11.1942.
75. שם, Z-4/14752, מ-10.11.1942 (דו"ח אפשטיין לשרתוק) ; י. גרינבוים, בימי חורבן, עמ' 67—70.
76. אצ"מ, S-26/1479, מ-10.9.1942 ומ-11.12.1942.
77. איו"ש, M-2/587, מ-24.1.1943 (מקוט, סודי) ; שם, S-2/328, מ-17.12.1942 (עם השר סטאנצ'יק) ; אצ"מ, S-26/1134, מ-15.3.1943 ; ארה"ס"ת, 43/VIII, מ-1.7.1943.
78. אמ"ש, O-25/KGH-24, מ-6.4.1943 (גרינבוים עם אנדרס).

80. שם, שם (אלטמן עם אנדרס); ; איו"ש, M-2/83, מ-19.9.1943.
81. ל. זיידנמן, מ"ז, 170(34)56 ; איו"ש, M-2/558, מ-12.9.1942.
82. אצ"מ, S-26/1486, מ-20.6.1943 ; את"ה, 32/14, מ-4.8.1943 ; ארכ' היכל שלמה, IV/43 ; נוסבויס, חלקם, עמ' 58—81.
83. איו"ש, M-2/486, מ-2.4.1941.
84. אצ"מ, S-42/487, מ-21.11.1943 ; שם, Z-4/14752, מ-5.11.1943.
85. יש סבורים שנגזר מלשון „ויברח” — ע"פ ד. צימנד, משואה, ד', עמ' 90 ; י. גלבר, א', עמ' 616—629.
86. אמ"ע, 3/101/4ב', מ-5.6.1942 — דיון ב„איחוד העולמי”.
87. ראה דיון בנדון בפרק ו'.
88. אצ"מ, S-6/878, מ-2.3.1942.
89. שם, S-26/1205 מאוקטובר ; י. רבינוביץ, ממוסקבה עד ירושלים, ירושלים 1957 (הוא עצמו הגיע לארץ ב-1929 כ„מוחלף”).
- אצ"מ, S-6/878, מ-11.8.1943.
90. ארכ' השוה"צ, ה.40.3(1), מ-7.5.1942 ; ארכ' גורדוניה, 11/23, מ-22.6.1942 ;
91. שם, שם, מ-10.4.1942 ; מורשת, D.1.5212, מ-25.8.1942 (על ההרכב השמי).
92. אצ"מ, S-6/678, מ-9.6.1942 (דו"חות שפר מ-1 עד 12).
93. שם, שם, מ-25.6.1942.
94. מורשת, D.1.5212, מ-11.8.1942.
95. אצ"מ, פרוטוקול ישיבות הנה"ס, כרך 35/2 (דו"ח דובקין בשתי ישיבות — 6 ו-23 באוגוסט 1942 ; שם, S-24/1243, מ-6.9.1942 ; ארכ' גורדוניה, 19/2, מ-6.9.1942 ; א"ע, 406/IV, ידיעות מפא"י, מס' 174 ; ארכ' הג'וינט, ניו-יורק, Report Dobkin, 14.9.1942 ; א. דובקין, העלייה וההצלה, עמ' 26—33 ; א. דובקין, אונ"ח"א, 10/7.
96. המובאות מדו"ח דובקין לפי אצ"מ, S-25/5228, מ-16.8.1942.
97. את"ה, 14/35, מס' 56, מ-16.8.1942.
98. אצ"מ, S-26/1206, מ-11.8.1942 (מהשגריר האמריקני בטהראן דרייפוס) ; א. דובקין, אונ"ח"א, 90.
99. אצ"מ, S-26/583, מ-24.8.1942 (ממגנס לביירוואלד בניו-יורק).
100. שם, S-6/4604, מ-28.6.1942 ; שם, S-26/1243, מ-18.9.1942 ; את"ה, 14/35, מ-20.9.1942 ; שם, שם, מ-24.9.1942 ; ייט"ב, 2/חח"ל-101/18, מ-11.9.1942.
101. אצ"מ, S-6/878, מ-24.8.1942 ; זהה עם מורשת, D.1.5212.
102. אצ"מ, S-6/1261, מ-12.10.1942 ; וראה הדיון על החבילות בפרק ו'.
103. לאנדסמאנשאפטן, עמ' 5—8, ובעיקר על פולין ; אצ"מ, S-6/878, מ-3.6.1942 (על בסרביה) ; ארכ' השוה"צ, ה.51.3, D. (על הארצות הבלטיות) ; מורשת, D.1.5212, 27.1.1943 (דברי דובקין : „לפעמים מתעוררת ההרגשה כי יש אירגונים אשר כל מעייניהם נחונים בעיקר לקיומם הם ולא לעזרה לפליטים ברוסיה”).
104. אצ"מ, S-6/878, מ-31.3.1942 (פניית ועד יהודי רוסיה) ; שם, שם, מארס 1942 (מיוצאי הבלטיקום) ; שם, S-25/583, מ-24.8.1942 (מיוצאי ליטא).
105. מורשת, D.1.5418, מ-9.3.1943 ; שם, D.1.2/5212, מאי 1943 ; אצ"מ, S-6/878, מ-5.5.43, 13.5.43, 31.5.43 ו-24.6.43 ; ארכ' השוה"צ, 4.5(1), מ-21.6.1943.
106. אצ"מ, S-6/880, מ-11.4.1942 (בטאשקנט, ברחוב פוסטארה 26) ; ארהס"ת, חל/5/3/21, מ-12.5.1943 ; מורשת, D.1.5212, מ-12.10.1942.

107. אצ"מ, S-6/878, מ-20.4.1942.
108. שם, שם, מ-17.8.1942; הרב נורוק, מי"ז, 12(3)2; י. אייכנוולד, שם, 36(41)4.
109. אצ"מ, S-6/878, מ-19.6.1942 (הפניות לגורסובייטים); שם, S-25/5227, מ-12.11.42; שם, S-26/608, מ-22.5.43, 5.6.43 ו-8.6.43.
110. שם, S-6/232/1, בלי תאריך ופירוט הרשימות מהשנים 1942, 1943 ו-1944.
111. איו"ש, M-2/335, מ-29.1.1943; וסט, מורשת, A.338/1.
112. אצ"מ, S-6/878, מ-10.11.1942; מורשת, D.1.5212.
113. אצ"מ, שם, מ-18.1.1943; ארכ' הג'וינט, ניו-יורק, דו"ח ויטלס; מורשת, D.1.5212, מ-31.12.1942; וראה להלן בפרק ו'.
114. אצ"מ, S-6/878, מ-2.2.1943 ו-31.5.1943; שם, S-26/1260, מ-21.6.1943, תזכיר רבינוביץ. הפרסומים ברוסית: „ארץ-ישראל" (קובץ כלכלי), ביולטינים „פאלקור", „על עליית הנוער", „אל הים"; לוח — שי לחייל, „היחידות העבריות", „השפה העברית".
115. י. ברסלבסקי, תנועת הפועלים הארצישראלית, א'—ג', ת"א תשט"ו, ג/257.
116. ועידת ההסתדרות החמישית, 1942; י. קולת, מולד, חוב' 22 (232), תשל"ב, עמ' 343—350; לוחהג"ט, תיק החלוצ בפולין, עמ' 1—2; י. ישי, סיעתיות בתנועת העבודה, ת"א 1978.
117. מ. יערי, בדרך ארוכה, עמ' 258; ארכ' השוה"צ, ה.43.3(2), מ-28.6.1942 (מיברקו של שכנא אפשטיין למרחביה).
118. י. ריפתין, במשמרת, עמ' 50; דו"ח הוועידה ה-5 של ההסתדרות, עמ' 69.
119. י. טבנקין, שם, עמ' 115—120; י. טבנקין, מבפנים, ינואר 1942, עמ' 8.
120. ל. לוויטה, שם, עמ' 205.
121. א. שפירא, ברל, עמ' 478, 684, 699; א.ת. (תרשיש), מבפנים, יולי 1942, עמ' 144.
122. ארכ' גורדוניה, 15/1, תש"א.
123. ועידת ההסתדרות החמישית (1942), דברי ברל בוועידה וכן עמ' 46, 50, 226, 232.
124. מ. שרתוק, שם, עמ' 59, 218; דברי גרבוזבסקי, שם, שם, עמ' 166.
125. י. גרינבוים, בימי חורבן, עמ' 42, 45.
126. אמ"ע, 41/101 ב', מ-16.6.1942. חברי מזכירות האיחוד העולמי: א. ברודני, א. דובקין, ש. ולנר, ב. וסט, מ. ניישטט, י. שווייג, י. שפרינצק.
127. ארה"ס"ת, הוועה"פ, וו, עמ' 17, מ-1.7.1942. חברי המזכירות: ז. ארן, מ. ארם, ד. בן-גוריון, א. גולומב, י. חזן, בת-שבע חייקין, י. טבנקין, צ. יהודה, מ. יערי, פ. לבון, ב. לין, ג. מאיר, ה. פרומקין, א. ציזלינג, מ. קול, א. רבינוביץ, י. ריפתין, ד. רמז, ב. רפטור, י. שפרינצק.
128. שם, מ-25.6.1942, עמ' 22. ועדת הבטחון של ההסתדרות: רכז: נתן פרידל (פלד), חברים: ז. ארנוביץ, ברל, בלוד, א. גולומב, י. גלילי, ש. מאירוב, א. ציזלינג, י. ריפתין, ב. רפטור, שמחונית, ל. שקולניק (אשכול) וכן חברי הוועדה לעלייה ב'.
129. אמ"ע, 41/24/2, מ-25.6.1941.
130. פרטים על הדיונים ראה: ארה"ס"ת, הוועה"פ, VIII; אצ"מ, פרוטוקול ישיבות הנה"ס, 24.5.42, 29.6.42, 4.8.42, 16.11.42.
131. לוחהג"ט, ו' חו"ל/פרס, מ-10.5.1942.
132. אמ"ע, 42/23, מ-20.5.1942.
133. ארה"ס"ת, הוועה"פ, כרך 41/ב', מועצת ההסתדרות מ"ו.

134. אמ"ע, 23/42, מ-17.6.1942; דו"חות של שווייג: אצ"מ, S-6/4612, S-6/4738, S-6/1423, מ-10.6.1942.
135. ארכ' גורדוניה, 11/23, מ-22.6.1942; ייט"ב, 2/חו"ל-23/4.
136. בראש, „מרכז העלייה" בהסתדרות עמדו במשך כל שנות המלחמה צ. רוזנשטיין וז. רוקח. כן ראה ארכ' השוה"צ, ה.37.3(1), מ-21.1.1941.
137. ארה"ס"ת, פרוטוקול משיבות המזכירות, מ-11.1.1942; שם, שם, מ-7.6.1942, דו"ח ניישטט בשובו מקושטא.
138. ההסתדרות, מאסף, ת"א 1946, עמ' 116.
139. אמ"ע, 23/42, ב', מ-20.5.1942.
140. ארה"ס"ת, הוועה"פ, VIII, מ-11.6.1942.
141. שם, 21/51, סעיף 12; מ. קול, משואה, ב', 1974, עמ' 30—42. ועדת הגולה מנתה 11 חברים, מהם 2 שלא ממפא"י: ארכ' השוה"צ, ה.37.3(1), מ-28.8.1942; ארכ' משואה, 20/15, א', מ-7.8.1942; שם, שם, מ-1.4.1943.
142. מורשת, D.112, מ-10.9.1942, ארכ' אישי של ב. וסט.
143. שם, שם.
144. שם, שם, מ-7.8.1942; ארכ' גורדוניה, 23/11, מ-5.10.1942; ד. עופר, ילקוט מורשת, ט"ו, תשל"ג.
145. ארכ' גורדוניה, 23/11, מ-22.6.1942; על הכפילויות בייצוג ראה: אצ"מ, S-6/832, מ-29.11.1942.
146. ארה"ס"ת, הוועה"פ, חל/21, מ-1.10.1942.
147. מורשת, D.1.5212, מ-22.1.1943.
148. שם, שם, מ-1.4.1943, מדברי מ. יערי ומ. ניישטט.
149. ספר התעודות, עמ' 346; מורשת, D.1.5212, מ-28.5.1943; ארה"ס"ת, הוועה"פ, א, מ-2.12.1943 (על ההתגייסות הבלתי-רגילה של ציבור הפועלים); מורשת, D.1.5212, מ-31.10.1943; ארה"ס"ת, הוועה"פ, V, כרך 68/מ', מ-25.8.1943, דברי גולדה מאירסון.
150. ארכ' השוה"צ, ה.40.3(1), מ-10.11.1943; את"ה, 15/35, מ-20.9.1943 (הראשון שהגיע עם ויזה כזו).
151. אמ"ע, 43/101/2, א', מ-21.5.1942.
152. מורשת, D.1.5212, מ-30.6.1943.
153. ארה"ס"ת, הוועה"פ, 30/25, מ-5.8.1943.
154. מורשת, D.1.5212, מ-10.10.1943.
155. ש. ויינר, מורשת, A.775 („הלכתי ברגל למרחביה כל יום שישי. רציתי לזעוק, לזעוע, כדי שיעשה משהו. ובמושגים של אז שמע אותי מ. יערי, התרגש ואמר: אני אמכור פרה ממרחביה למען להשיג כסף". נסעתי לירושלים. חזרתי על הפתחים לדובקין, לגרינבוים... עד שיצאתי לטהראן"). י. גבעוני, במיפנה, מאי 1946, עמ' 694 („באתי ואמרתי: אני לרשותכם, למרות הקושי, למרות הלבטים").
156. ארה"ס"ת, הוועה"פ, חל/4/8, מ-9.6.1937; שם, חל/12/5, מ-12.4.1940; ארכ' השוה"צ, ה.26.3(1), מ-7.10.1940.
157. ר. פרליס, תנועות הנוער, מעמ' 83; אברמל גבלבר היה מזכיר החלוצים ומזכיר הקואורדינציה בריכוז החלוצים-הפליטים בליטא; ייט"ב, 2/חו"ל-128/22.
158. ארכ' גורדוניה, 10/42; ייט"ב, 2/חו"ל-30/23; ארכ' השוה"צ, ה.42.3(1).
159. ארכ' גורדוניה, 7/11; ייט"ב, 2/חו"ל-128/22.

160. אצ"מ, S-6/2048, מ-21.8.1941; ארכ' השוה"צ, 2.31(1), מ-1.10.1944; ארכ' גורדוניה, 8/33, מ-12.11.1941; ייט"ב, שם, מ-11.12.1942.
161. אצ"מ, S-6/2048, מ-21.8.1941; ארכ' השוה"צ, 1.31(5), מ-24.9.1941.
162. שם, 1.31(4), מ-17.7.1941. אדם רנד, חבר קיבוץ עברון, מהפעילים המרכזיים בהנהגת השוה"צ בפולין ובריכוז בוילנה. מייטק זילברטל (משה זרטל), חבר עין-שמר, ריכוז את ההנהגה העליונה של השוה"צ במרחביה.
163. ארכ' גורדוניה, 23/21, מ-17.9.1941; ארכ' השוה"צ, ה.1.51.3(3), מ-10.11.1941. על תרומות הקיבוצים: גיר-דוד — 25 לא"י, המעפיל — 5 לא"י, א"י ג' — 14 לא"י, א"י ו' — 10 לא"י; שם, ה.40.3(1), מ-17.6.1942.
164. ייט"ב, 2/חו"ל-23/4, מ-18.2.1942, מדברי ברגינסקי.
165. אצ"מ, S-6/876, מ-9.11.1942, נספח מס' 23.
166. אח"ה, דקל/רוסיה, 14/208; לא ידוע על שום קיבוץ שהוקם שם וכפי הנראה הכוונה לריכוזים גדולים של חברים; ארכ' השוה"צ, 1.31(5), מ-23.2.1942 (על 91 חברים); שם, ה.3.40(1), מ-18.9.1942 (על 156 חברים); שם, 1.32(1), מ-1942 (על 350 חברים וכן רשימות חברים מליטא ומרומניה).
167. אצ"מ, S-6/1494, מ-17.12.1941.
168. ארכ' השוה"צ, 1.31(5), מ-21.9.1941. חיים הולץ (אלון), מקיבוץ המעפיל, היה חבר הנהגת השוה"צ בגאליציה והריכוז בוילנה.
169. ייט"ב, 2/חו"ל-73/14.
170. שליחותו של מ. בדר לקושטא אושרה בברית התנועה הקיבוצית; ייט"ב, 2/חו"ל-128/22, מ-16.1.1943.
171. ארכ' השוה"צ, ה.36.3(2), מ-8.1.1942 (מדברי מ. יערי).
172. שם, 3.10.5, מ-14.1.1942 (מ. יערי בישיבת הוועה"פ בעין-החורש).
173. חוב' הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, 1935—1942, חברה ותרבות, עמ' 5.
174. שם, שם (מדברי ישראל-יולק ברזילי בישיבת הוועה"פ בעין-החורש).
175. שם, 3.20.5, מ-16.4.1942 (י. חזן במועצה במשמר-העמק); שם, ה.3.48(2) (פגישה של נציגי הקב"א והקב"מ (מדברי י. טבנקין וי. חזן)).
176. שם, 3.10.5, מ-5.7.1942 (דברי א. ליפסקר שהחליף את זילברטל בהנהגה העליונה); שם, שם (מדברי מ. יערי).
177. שם, שם, עמ' 9, לקראת המועצה. בחוברת ההחלטות המחזיקה 20 עמודים יש שבע שורות על התנועה בגולה. על המחתרת השומרית בבריה"מ נאמר: „ברכת המועצה לנאמני השוה"צ בבריה"מ וברכה לצבא האדום שסופו כי ינצח, לחברינו הנמצאים בארץ של מיפעל הבנייה הסוציאליסטית, תוך נאמנות לדגל השחרור הלאומי והסוציאליסטי של הקב"א בא"י".
178. המועצה הכללית השישית, מרחביה 1942, החלטות, עמ' 2 (דברי י. ברזילי).
179. ארכ' השוה"צ, ה.41.3(3) (כספי ממענית על אחיו יוסף זילברפרב שנאסר על הגבול הרומני); שם, 1.31(5): מקיבוץ אילון, על עקיבא ורשבצ'יק מאשתו ובתו.
180. ז. ליבנה, מי"ז, 3(2)170 („הננו מפרסמים כל פירור של ידיעה שמגיעה מהחברים משם"). ג. הרצברג, שם, 2(4)170; ארכ' השוה"צ, ה.42.3(1), מ-19.2.1942; ייט"ב, 2/חו"ל-23/4.
181. מורשת, D.1.987, בדו"ח של אדם רנד; ארכ' השוה"צ, ה.44.3, אפר'—יולי 1943 — מליוניה שבת מכפר-מנחם, משה מרכוס ודוד זלצמן מגלאון, טונקה רפפורט

- ממצפה-הים (יד-מרדכי), אסתר וינוגרד מאילון, א. כהן משער-העמקים, ש. פרליבטר
מגיר-דוד, לוי דרור מעמיר, גולדברג מדן, סונקה גייפמן ממסילות, כספי ממענית,
חיים הולץ מהמעפיל, מרדכי בילוריי ואליםלך צ'ארני (בנארי) מבית-זרע.
182. ארכ' השוה"צ, ה.39.3(2), מ-2.7.1941; צרור ידיעות, מס' 2, אצ"מ, S-6/1862,
כל חוברות ה"צרור".
183. שם, ה.34.3(3); וכן: שם, 1.31(6) (מ-1944).
184. מ. יערי, בדרך ארוכה, עמ' 127.
185. ייט"ב, יומן הפעילים 112, מ-18.2.1942; שם, ו/ב', מס' 6, ספר 27; בכתב-ידו,
11-3/1, מס' 9.
186. המובאות לפי "יומן הפעילים".
187. פ. לבון, בנתיבי עיון ומאבק, תל-אביב 1968, עמ' 422; וכן בשינויים קטנים:
בן-אברהם, חבר-הקבוצות, ת"א 1976; "ניב הקבוצה", חשוון תש"ג; דברי ברל —
לפי א. שפירא, ברל, עמ' 682.
188. ייט"ב, יומן הפעילים, עמ' 3.
189. שם, שם, עמ' 4.
190. שם, שם, עמ' 6. יהודה אלמוג הגיע לפרס עוד לפני מלחמת-העולם.
191. שם, ו/ב', מס' 6, ספר 27, עמ' 7-8 (מדברי י. טבנקין).
192. לוחהג"ט, תיק החלוץ בפולין, עמ' 2-3; המפלגה במיבחן, הוצ' קבוצת חברים
בקבה"מ (בלי שנת הוצאה).
193. ייט"ב, 28/6, מ-11.11.1912, משיבת ועדת החלוץ; שם, חוברת בכ"י של ר. רוד-
שטיין; שם, 2/חו"ל-101/18, מ-8.3.1943.
194. על הדיון על החדירה לבריה"מ, ע' בפרק ה'.
195. ייט"ב, יומן הפעילים, 112 (אין סימוכין להערכה זו).
196. שם, 2/חו"ל-23/4, מ-18.2.1942; וכן דברי אברמל גבלבר; לוחהג"ט, תיק החלוץ
בפולין, אוסף "צרור ידיעות".
197. שם, שם, מ-13.11.1942; אצ"מ, S-6/1494, מ-19.1.1942; לוחהג"ט, תיק גולמי,
מס' 103, התכתבות עם הנדלר.
198. ייט"ב, 2/חו"ל-70/13, מ-7.7.1943 (מצורפת רשימה של 78 חברים).
199. ארכ' השוה"צ, ה.37.3(1), מ-1942. מבין הבאים נקלטו 3 בגלאון, 2 באילון, ובגיר-
דוד, כפר-מנחם ואלונים, אחד בכל קיבוץ.
200. שם, 3.5(4), מ-16.9.1942; שם, 3.10.5, דו"ח של משה מרכוס בישיבת הוועה"פ של
הקבה"א, 24.3.1943; ספר השומר הצעיר, ב', 148/.
201. על מיפעל החבילות וחלקו של הג'וינט ראה פרק ו'.
202. על שליחי המוסד בטהראן — בפרק ה'.
203. אצ"מ, S-26/1232, מ-24.4.1943.
204. באותו נוסח ובאותו סדר ממש הצהיר על-כך גם בן-גוריון כשנה מאוחר יותר
בישיבת הנה"ס, שם, שם, 23.7.1944; סדר הקדימויות — בהתאמה עם הנוהג של
העולם החרדי והרבני בסוגיות פדיון שבויים. הרב א. י. אונטרמן: "בדרגות של
קדימה בהצלת נפשות, בפדיון שבויים, בצדקה ובהלוואה — לפי ההלכה", ביד-שאול,
ספר זכרון לוויינגורט, ת"א תשי"ג, עמ' ג"ו-ס"א; הרב יהודה שביב, "בירורים
בהילכות פדיון שבויים, נעם, שנתון, עמ' צ"ו-קט"ו.
205. אצ"מ, S-6/1956, מ-23.1.1943 — התלונות; מ. בדר, שליחויות, עמ' 94.

206. י. גרינבוים, בימי חורבן, עמ' 37—39.
207. י. גרינבוים, שם, עמ' 69.
208. אצ"מ, S-6/1492, מ-7.12.1941; שם, S-6/1206, מ-31.7.1942 (מזכיר הממשלה מילס לסוה"י בדבר רשיונות להעברת כסף); אפילו קפלן, גזבר הסוה"י, כשביקש כרטיס טיסה ללונדון, נענה שקשה להשיג ושיחכה. שם, פרוטוקול ישיבות הנה"ס, מ-6.6.1943; מ. בדר, שליחויות, עמ' 89; ח. כנען, מלחמתה של העתונות, ירושלים תשכ"ט (פרטים על הצנזורה).
209. דו"ח הוועידה ה-5, אפריל 1942, עמ' 46 (ברל על כלואי עתלית); פרוטוקול מישיבות הנה"ס, כרך 35/1, מ-13.1.1942 (ביקור מ. שרתוק בעתלית ואיום העולים בשביתת-רעב; מ. גל, ילקוט מורשת, ל"ב, 1981, עמ' 71—100; א. שפירא, ברל, עמ' 593).
210. אצ"מ, שם, מ-11.10.1942; א. דובקין, העלייה וההצלה, עמ' 47, 68.
211. מדברי ברל בדו"ח מהוועידה ה-5, עמ' 44; י. גרינבוים, בימי חורבן, עמ' א'.
212. ראה לעיל בהערה מס' 210.
213. דו"ח הוועידה ה-5, עמ' 95 (מדברי שמואל דיין).
214. י. טבנקין, מבפנים, ינואר 1942, עמ' 7; הנוער מול פני האסון, מועצת חבר-הקבוצות, מ-15.1.1943; א. ליבנשטיין, מלחמתנו, קובץ א' (כ"ה), ינואר 1945; י. גוטמן, עיונים, ירושלים תשמ"ד, עמ' 73—83.
215. דבר-הקבוצה, קובץ, אדר א', תש"ג; מגן בסתר, עמ' 205 (מדברי שרתוק); י. טבנקין, מבפנים, יולי 1942, עמ' 25; ספר הזוועות, עמ' י"א.
216. אצ"מ, S-25/296, מ-2.2.1943 (דברי י. גרינבוים); שם, S-25/295, מ-18.1.1943, ביקורת על אישים מרכזיים שלא התפנו להצלה בגלל ריבוי תפקידיהם; שם, S-26/1241, מ-17.1.1944.
217. גולדה מאיר, דגל העבודה, עמ' 194, מדבריה בוועה"פ של ההסתדרות, מ-26.5.1943.
218. אמ"ע, 101/40-3, כרך א', ויכוח בישיבת האיחוד העולמי עוד מ-22.1.1940.
219. י. גרינבוים, בימי חורבן, עמ' 68—69; אצ"מ, S-25/295, מ-18.1.1943. כאשר הגיעו פעילים מפולין ותבעו היחלצות לגולה היסו אותם בן-גוריון, קפלן ודובקין.
220. אצ"מ, פרוטוקול ישיבות הנה"ס, כרך 35/2, מ-19.6.1942.
221. י. גרינבוים, שם, שם, מ-16.2.1943. ב-19.1.1944, כאשר דעתו נשתנתה, אמר גרינבוים: הפליטים גוועים ברעב ולא ייתכן שהישוב יעמוד מן הצד וישתוק.
222. ארה"ס"ת, מישיבת הוועה"פ, מ-25.8.1943 (דברי בן-גוריון).
223. פ. שניאורסון, פסיכולוגיה היסטורית של שואה ותקומה, ת"א תשכ"ה; ד. פורת, „אל-דמי", קבוצת אנשי-רוח בא"י נוכח השואה, ציונות, ח', אפריל 1983, עמ' 240—270; אצ"מ, S-6/4550, מ-18.1.1943 (על הוועד הזמני של קבוצה זו).
224. י. אשד, מבפנים, ספטמבר 1941, עמ' 132.
225. אצ"מ, S-46/338, מ-14.11.1940.
226. א. טרטקובר, מורשת, A.339/1.
227. אצ"מ, S-25/295, מ-18.1.1943.
228. א. וייס, בחבלי מלחמה, עמ' 208.
229. ארכ' השוה"צ, 1.31(4), מ-7.6.1943, ידיעות לשליחים 4/43, המיברק מפולין.
230. אצ"מ, פרוטוקול ישיבות הנה"ס, תש"ג/ו, מ-19.11.1942; אמ"ע, 24/43/ו, מ-10.2.1943, פרוטוקול מישיבת מזכירות מפא"י; שם, 26/43/ו, מ-16.6.1943.

231. הוועד ליהודי אירופה הכבושה וכן העתונות, הסוה"י, מ-21.4.1943 : התביעות שהועברו לוועדת ברמודה ; ספר התעודות, עמ' 342 ; ב. וסרשטיין, בריטניה, עמ' 155—184 ; ה. פיינגולד, המדיניות, עמ' 190—247.
232. בנושא זה מצויה ביבליוגראפיה עשירה ; ע' י. גוטמן, יהודי וארשה, מעמ' 299 ואילך.
233. ב. בן-אברהם, חבר-הקבוצות, עמ' 245 ; י. באואר, דיפלומאטיה, מעמ' 230.
234. פ. לבון, בנתיבי, עמ' 222 ; א. גולומב, חביון עוז, עמ' 354.
235. אצ"מ, S-26/1237, מ-18.10.1943 ; י. באואר, היבטים, עמ' 64.
236. א. גולומב, חביון עוז, עמ' 15.
237. ארכ' השוה"צ, 4.10.5, מ-7.12.1943.
238. ארה"ס"ת, הוועה"פ, 33/58, מ-18.11.1943.
239. ראה להלן פרק ה'.
240. א. דובקין, עלייה והצלה, עמ' 45.
241. ארכ' השוה"צ, 1.4.5, יומן המזכירות מ-28.11.1943.
242. י. טבנקין, מבפנים, מאי 1946, עמ' 543.
243. דבר-הקבוצה, פבר' 1943 ; ב. בן-אברהם, חבר-הקבוצות, עמ' 211 ; ארכ' השוה"צ 2.3(1), מ-1.11.1944 ; שם, 4.10.5, מ-7.12.1943 ; על יציאת שליחי הקבה"א היקשו מאוד. בוועידה השישית של ההסתדרות, פב' 1945, עמ' 235, דברי ל. לויטה לעבר מפא"י : „שום נוסחה שיוחלט עליה לא תוכל לסגור את דרך השליחות בפני חבריו של מרדכי אנילביץ'... לא ימצא כוח אשר יסגור את הדרך בפניהם”.
244. פ. לוביאניקר, בהגשמה, עלון גורדוניה, הוצאה חד-פעמית, מארס 1945.
245. ניתן בזהירות להצביע על „חודש הגולה” שהוכרז ע"י מגבית ההתגייסות וההצלה ששימש כעין תאריך-מיפנה לגישה החדשה ביישוב כלפי הגולה.
246. א. דובקין, עלייה והצלה, עמ' 60 (ההדגשה במקור).
247. א. דובקין, שם, עמ' 75 ; א. דובקין, איגרת „מפי שליחים”, מ-6.10.1944.

פ ר ק ה'

1. ראה הפירוט בהערה מס' 218 בפרק א'.
2. איו"ש, 03-3260/3. ברומברג היה רבה של גרודז'יונדז, הגיע לליטא ובאפריל 1940 עלה ארצה. נחמנה לרב בצבא אנדרס, נשלח למצרים, לסיד-ביס ומשם נשלח בהמלצת הסוה"י לפרס.
3. מ. שתקאי-טרטקובר, מי"ז, 3-2(12)170.
4. מ. שתקאי, שם, עמ' 7.
5. Dwojka („המדור השני”), מוסד הריגול הנגדי והביון של ממשלת פולין. ראה דו"ח מ. שתקאי, איו"ש, M-2/500, מיוני 1943.
6. מ. שתקאי, שם, עמ' 3, 6.
7. מרודניצקי לדובקין, אצ"מ, S-26/1314, מ-10.4.1942 ; אה"ה, ב/14/31, מ-13.5.42 ; אמ"ע, 42/101/2, מ-10.4.1942 (מרודניצקי לאיחוד העולמי).
8. ארכ' השוה"צ, 1.31.5, מ-12.4.1942 ; שם, 1.31.5, מ-1.6.1942 (דוד הכהן למרחביה, „ד"ש מהחברים בטהראן”).
9. אצ"מ, S-6/4553, מ-18.4.1942 ; שם, S-26/1235, מאפריל 1942 ; שם, J-25/21/ו, מ-24.4.1942.
10. שם, S-26/1243, מ-26.6.1942 ; וכן : לוחהג"ט, חו"ל/פרס, מ-15.5.1945.

11. את"ה, ב/14/31, מ-5.7.1942; מ. שתקאי, שם, עמ' 7.
12. אצ"מ, S-26/1314, מ-5.5.1942: דו"ח מס' 2 (דיווח שלא היתה לו כל אחיזה במציאות); ראה כנ"ל: אמ"ע, 3/101/41ב', מ-5.6.1942 (דובקין בישיבת מזכירות האיחוד); ולעומת זאת: אצ"מ, S-6/578, מ-13.1.1942 (סקירת דוד שטולץ ובה דו"ח מפורט ומדויק); את"ה, 14/35, מ-12.11.1942.
13. אצ"מ, S-26/1314, מ-5.5.1942.
14. הפנייה כוונה ללוקר ושוורצברט בלונדון, לג'וינט, לגולדמן וטרטקובר בניו-יורק, לקירשנר בדרא"פ, לל. יפה בארגנטינה, לחברה להגירה במונטריאול: אצ"מ, S-26/1314; שם, S-26/1479; איו"ש, M-2/325; שם, M-2/335 (כולן ממאי 1942).
15. אצ"מ, S-6/4738; מורשת, D.1.5212.3 (שתיהן מ-24.5.1942) ולא באמצעות הפור-לנים; אצ"מ, S-26/1314, דו"ח מס' 2, ע"י מייטק גרינבוים; שם, שם, דו"ח מס' 6, ע"י ש. מאירוב; שם, שם, דו"ח מס' 9, ע"י הרב ברומברג.
16. שם, S-26/1479, מ-25.5.1942, בשיחה עם דרוהויבסקי; שם, S-26/1469, מ-8.6.1942 (על צירופם לפי הרשימות).
17. שם, S-26/1243, מ-10.5.1942, דו"ח מס' 3; שם, שם, שם, מ-25.5.1942 (יצא להגנת התנהגות הפולנים ונגד הסובייטים).
18. שם, S-6/4738, מ-15.5.1942, התוספת לדו"ח מס' 4.
19. טעות שיסודה היה בצליל הדומה של שני המוסדות (בדו"ח מס' 2).
20. שם, S-26/1243, מ-15.6.1942, דו"ח מס' 9; שם, S-26/1469, מ-8.6.1942, פירוט תנאי ההסכם; אגמי, מי"ז, 13(32)170 (על שלמונים לקולונל).
21. על הוויזה לדובקין — בדו"ח מס' 3.
22. בין 25,000 האורחים שהגיעו היו 2,000 יהודים ובין 45,000 החיילים — 3,000 יהודים ובסה"כ כ-5,000 מתוך כ-70,000. מאה מתוכם הצהירו על עצמם כציונים. שמונה היו חברי „בונד" וכן קבוצת רבנים. ראה: איו"ש, M-2/325, מ-12.9.1942; אצ"מ, S-6/128, מ-25.10.1942; שם, S-6/978, מ-23.11.1942; מורשת, D.1.1021, ו-C.19.12, שתיהן מ-24.11.1942.
23. איו"ש, M-2/325, מ-12.9.1942; משואה, 16/6, מיוני 1942.
24. אצ"מ, S-6/578, מ-30.8.1942.
25. שם, S-25/583, S-26/1314, S-26/242 — כולן מ-15.8.1942.
26. שם, S-6/1415, S-26/1479 — שתיהן מ-15.8.1942.
27. שם, S-26/1243, מ-22.8.1942 (מהקולונל לשפר); אגמי, מי"ז, 12(31)170 („אוהד ישראל... אצלי נשאר בזכרון כאיש שבאמת עשה כמיטב יכולתו").
28. אצ"מ, S-26/1479, S-25/2474, S-6/753 — כולן מ-24.8.1942; שם, J-25/43, אוקט' 1942 (צפורה שרת בטהראן); ארה"ט, הוועה"פ/ו (דו"ח שרת, 19.2.1943).
29. א. זילברברג, מי"ז, 170(28): היה פקיד מחלקת העלייה בירושלים, הגיע לטהראן באוגוסט 1942, מזכיר „ועדת-הארבעה", מרכז ישיבות „הברית"; ייט"ב, 23/4/11, מ-20.12.1942; אצ"מ, S-26/1942, מ-27.9.1942.
30. ייט"ב, מ-8.1.1943; על הקשיים עם דרא"פ: אצ"מ, S-6/878, מ-26.1.1943; שם, S-26/1392, מ-3.12.1943.
31. צ. נצר, מי"ז, 24(138)12; שם, ב(9)170: סיפורי-מתח על הגעתו לפרס, על גירסאות שונות בעדויותיו הרבות על הרכב קבוצות המחתרת ראה: אצ"מ,

- S-26/1242, מ-20.6.1943; לוחהג"ט, וחול/פרס; שם, החלון בפולין, מ-24.8.42; ארכ' השוה"צ, ה.38.2(2), מ-23.8.1942; מורשת, D.1.5212, מ-9.8.1942; את"ה, ב/14/31, אוג' 1942; שם, 14/35 (על קב' שומרים וסיפוריהם).
32. שיחה קשה שהתנהלה בין פרליבטר לבין מ. נטע שהטיח בפניו שדאג ליציאתו,, אבל את אוסקר השאיר". פרליבטר ענה לו, שהגיע אחד (צ. נצר), חניכו וגם ידידו של אוסקר ועליו האחריות. מכל מקום, ש.פ. נדחק הצידה והדריך במהנה הילדים בטהראן; וראה גם: מ. אינציגר, אונ/ת"א, 1; ש. נאמן, שם, 22.
33. את"ה, ב'14/31, מ-1.12.1942; וכן: ארכ' השוה"צ, 5.1.31, אוג' 1942, מדובקין שנפגש עם השומרים בטהראן וענו לו,,שימסרו מידע רק בנוכחות שליח שלהם".
34. אצ"מ, S-26/1486 (רק 1942); את"ה, 14/35, מ-22.10.1942; ייט"ב, 2/חול-ל-23/4, מ-18.1.1943, דו"ח מ. נטע, עמ' 4; לוחהג"ט, החלון בפולין, מ-15.12.1942; שם, צ. נצר, 1052/11/12; צ. נצר, מי"ז, 10(9/ב)170.
35. לוחהג"ט, 1052/11, דו"ח נצר; צ. נצר, מי"ז, 11(9/ב)170.
36. שם, חול/פרס, תיק החלון בפולין — שתיהן מ-15.12.1942; צ. נצר, מי"ז, 16(9/ב)170; לפי רשימת השמות למישלוח חבילות, לא ניכר שהורחבו מעבר לארבעת ריכוזי החברים, בעוד הגוש הגדול שהיה מיוצג ביאנגי-יול, לרבות הנדלר — בשלב זה לא נוצר איתם קשר ולא נשלחו להם חבילות.
37. לוחהג"ט תיק החלון בפולין; אצ"מ, S-6/1862; ארכ' השוה"צ, 3.5(5) (כולן מ-24.12.1942); א"ע, 3-41/101, מ-8.9.1942, דו"ח רודניצקי.
38. אצ"מ, שם, מנצר; ארכ' גורדוניה, 25/21; שם, 3/23, ושתייהן מ-24.12.1942.
39. אצ"מ, S-26/1314, דצמ' 1942; שם, S-26/1206 (רק 1942), סעיף 2-1/23.
40. אומדני המספרים מסובכים ושונים ממקור למקור. ראה: לוחהג"ט, חול/פרס; שם, תיק החלון בפולין, מ-24.8.1942, על 200 חברים; צ. נצר, מי"ז, 12(138)12, על 400 חברים; נ. בליז'ובסקי, שם, 11(6)170; וכן ראה: פרק ד', הערה 166.
41. ארכ' השוה"צ, ה.38.2(2), מ-23.8.1942; שם, ה.41.3(3), מ-16.10.1942.
42. מורשת, D.1.1025, מ-24.12.1942.
43. שם, D.1020, מ-13.9.1942; ארכ' השוה"צ, ה.38.2, מ-22.11.1942.
44. שם, 5.131, ה.41.3(3) ושתייהן מ-16.9.1942; מורשת, D.1.1026, מ-24.12.1942.
45. את"ה, א/14/31, מ-1.12.1942; מורשת, D.1.1022, מ-9.11.1942; שם, D.1.1029, מ-27.3.1943; וכן: אצ"מ, S-6/1224, מ-20.6.1943.
46. ארכ' השוה"צ, ה.38.2, מ-15.12.1942.
47. מורשת, D.1.1027, מ-27.1.1943; שם, D.1.1035, מאוק' 1942; שם, D.1.1028, מ-2.2.1943; שייקה ויינר, שם, A.775; ארכ' השוה"צ, 3.5(4), מ-12.9.1942; שם, 3.5(5), מ-2.2.1943; שם, שם, מ-18.1.1943; ייט"ב, 28/6, מ-1.12.1942 (שהשליחים בטהראן נכנסו יותר מדי לעניינים פוליטיים); אצ"מ, S-26/1214, מ-18.12.1942; את"ה, א/14/31, מ-28.12.1942; ארה"ס"ת, הוועה"פ/ו, מ-22.10.1942 (פניית הקבה"א לש. אביגור); אצ"מ, S-6/4602, מ-29.9.1942 (בעניין האחיות); ארכ' השוה"צ, ה.40.3(1) (ליפסקר לדובקין).
48. שם, שם, מ-1.12.1942; וכן המשך הוויכוח: מורשת, D.1.1029, מ-18.12.1942.
49. לוחהג"ט, החלון בפולין (כ"י של צ. נצר בלי תאריך, כנראה נובמבר 1942).
50. שם, שם, מ-6.10.1942 (נצר למזכירות הקיבוץ המאוחד).
51. שם, שם, מ-15.12.1942 (ברגינסקי לנצר).

52. כך בעדויות של כל השליחים ששהו שם ; וכן : אצ"מ, S-6/306, מ-10.9.1942 ; שם, S-26/1313, מ-3.2.1943 ; את"ה, 14/32, מ-10.5.1943.
53. הדו"ח של רודניצקי : אצ"מ, S-26/1214, את"ה, 14/35 — ושניהם מ-18.11.1942 ; איו"ש, M-2/335, 30.11.1942 ; ראייה אחרת אצל צ. נצר, מי"ז, 12(9)170.
54. קוט, מכתבים, עמ' 398 ; פניית הציר, אצ"מ, S-26/1206, מ-30.9.1942.
55. ל. שבט, מי"ז, 7(26)170 ; צ. נצר, שם, 14(9/ב)170 ; אצ"מ, S-26/1214, מ-18.11.42 ; את"ה, א/31/14, מ-28.12.1942 ; ארכ' השוה"צ, 3.5(5), מ-18.1.1943.
56. לוחהג"ט, 1052/11/17, צ. נצר ; כן יצאו נוספים : ארכ' השוה"צ, 3.5(5), מ-18.1.1943.
57. ארהס"ת, הוועה"פ/11, מ-17.7.1942 (ש. אביגור בישיבת הוועה"פ).
58. שם, שם : על הפרעות בבגדאד : י. אטלס, עד עמוד התלייה, ת"א 1971 ; מ. ביבי, מארבע כנפות נהריים, ת"א תשמ"ג ; ב. חבס, אחים קרובים-נידחים, ת"א תשמ"ג.
59. את"ה, 4418/8, מאי 1942. את שמו וזהותו של הקצין (P) המחבר לא הצליח לגלות.
60. שם, בריחה/פרס, 14/31, מ-2.6.1942.
61. שם, ב'3/14, מ-8.7.1942 ומשיחה ב-5.7.1942.
62. י. קופיט, לוחהג"ט, עדויות — 1, סימול זמני, עמ' 1 ; נ. בליז'ובסקי, מי"ז, 4(6)170 ; ל. שבט, שם, 1(26)170 ; סת"ה, ג', חלק ב', מעמ' 161.
63. נ. בליז'ובסקי, שם, 1(6)170 (מספר שפנה אישית לטבנקין וביקש להיות בין השליחים שנועדו לחדור לארצות האויב) ; ז. ליבנה, שם, 7(2)170.
64. ז. ליבנה, שם, 2(2)170.
65. י. גלבר, תולדות ההתנדבות, ג', עמ' 25, 165 ; ר. בונדי, השליה, ת"א 1974, עמ' 321 ; ה. דן, בדרך לא סלולה, עמ' 162 ; סת"ה, א/ג, עמ' 162, 166, 169 ; מ. ביבי, עמ' 14 ; ש. אביגור, לוחהג"ט, 03112, תיק 4, עיראק-פרס, מ-28.5.1968 ; ייט"ב, ס' 27, מס' 6/ב, מ-8.2.1942 ; שם, 1/3, מס' 9 ; אצ"מ, S-6/1494, מ-30.11.1941 (תיאור הדרך רוסיה-פרס-סוריה ע"י הרב פלונציק ע"ס נסיונו האישי).
66. י. אבידוב, נתיבים נעלמים, ת"א 1976, עמ' 9 ; על הקורס : ז. ליבנה, מי"ז, 4(2)170 ; נ. בליז'ובסקי, שם, 3(6)170 ; י. ספיר, שם, 15(7)170 ; מ. נטע, שם, 4, 7, 5(5)170 ; י. קופיט, לוחהג"ט, עדות 1, עמ' 7, סימול זמני ; י. ליפשיץ, שם, עדות 3, עמ' 1, 3 ; ז. הדר, מורשת, A.658/51 ; גפתי גולומב, ארכיון ניר-דוד, קלטת 2 ; אבי-אסף, מבפנים, י"ח/א', 1954, עמ' 176—178.
67. י. קופיט, שם, עמ' 3, 5, סימול זמני.
68. ייט"ב, 28/6, מ-11.12.1942 (מדברי ברגינסקי).
69. נ. בליז'ובסקי, מי"ז, 4-5(6)170.
70. נ. בליז'ובסקי, שם, עמ' 6 ; י. קופיט, לוחהג"ט, שם, עמ' 8.
71. ייט"ב, 28/6, מ-11.12.1942, חוב' 2, מיומנו של רודשטיין ; י. קופיט, שם, עמ' 9-10 ; ז. ליבנה, מי"ז, 4(2)170 ; נ. גולומב : מתל-עמל לקבה"א.
72. י. ליפשיץ, לוחהג"ט, שם, עמ' 4.
73. ד. הכהן, עת לספר, עמ' 76 ; ל. שבט, שם, 2(26)170 ; י. ספיר, שם, 13(7)170.
74. מ. נטע, שם, 7(5)170 ; ז. ליבנה, שם, 6(2)170.
75. מ. כרמיל (מזכיר „המוסד"), שם, 1(3)170 ; א. שילה, שם, 2(1)170.
76. י. ספיר, שם, 1(7)170. וכן על תלאות הדרך בעדויותיהם של כל השליחים בפרוייקט 170.
77. מ. נטע, שם, 15(5)170 ; מ. אגמי, שם, 9, 17, 26(31)170 ; א. שילה, שם, 14(1)170 ; אצ"מ, S-26/1243, דו"ח 10 ; לוחהג"ט, וכן חו"ל/פרס כ"י.

78. אצ"מ, S-6/578, מ-30.8.1942; שם, S-6/1494, מ-28.9.1942; את"ה, 14/35, מ-25.9.1942; שם, 14/19, מ-14.12.1942 (על מכשיר האלחוט); י. אטלס, עד עמוד התלייה, עמ' 41.
79. מ. נטע, שם, 17(5)170.
80. אצ"מ, S-6/578, מ-30.8.1942; שם, S-6/1494, מ-28.9.1942; שם, S-6/1114, מ-30.9.1942; את"ה, 14/35, מ-28.9.1942; מ. נטע, מי"ז, 17(5)170.
81. את"ה, ב/14/31, מ-15.8.1942.
82. מ. אגמי, מי"ז, 16(31)170; את"ה, 14/35, מ-15.9.1942. מן הכתובות אליהן נשלחו המכתבים ניכר שהכתובות המרכזיות של גוש סאמארקאנד לא היו בידיהם, אף-כי ידוע שהן נמסרו לידי ש. פרליבטר, והעניין מוקשה.
83. אצ"מ, S-6/578, וכן את"ה, 14/35, ושתייהן מ-16.10.1942; י. ספיר, לוחהג"ט, מס' זמני, עמ' 14 (ש. אביגור הוא שערך את המכתב), וראה בנספחות.
84. מ. שתקאי, מי"ז, 6(12)170; מ. איינציגר, אונ"ת"א, 1/6. עדות יחידה על השתתפות בפגישה עם אגמי, נטע ונצר שבה דובר בשני חיילים מצבא-אנדרס, ליפשיץ ומאיר-צ'יק, שעליהם רצו להטיל את המשימה של חדירה לרוסיה.
85. את"ה, 14/35, מ-22.10.1942: דיווח לש. מאירוב ע"י גב' שתקאי. דיווחה גם לדובקין, גרינבוים, הרטגלס, ה. סולד והאנס בייט. וראה: מ. שתקאי, מי"ז, 7(12)170; אגמי, שם, 16(31)170; צ. נצר, שם, 17(9/ב)170: נשם לרווחה (,,הייתי מאושר") כאשר בוטלה החדירה שלהם.
86. את"ה, 14/35, מ-2.11.1942; וכן: אגמי, שם, 25(31)170; י. ספיר, שם, 8(7)170.
87. מ. כרמיל, שם, 4(3)170; וכן: את"ה, 14/35, מ-9.9.1942.
88. מ. נטע, שם, 5, 21(5)170. אביגור הגיע בראשית דצמבר 1942 לטהראן, וראה: ארכ' השוה"צ, 3.5(5), מ-27.12.1942. דו"ח בשובו: ארה"ס"ת, הוועה"פ, 29.4.1943.
89. אצ"מ, S-6/4738, את"ה, א/4/31, ושתייהן מ-28.12.1942.
90. את"ה, פרס/3,5, מ-7.10.1942; שם, 4418/8, מ-14.11.1942; שם, שם, מ-12.12.1942.
91. י. ספיר, שם, 8(7)170 (בארץ דיווח לטבנקין, ברגינסקי וקליגר).
92. את"ה, 15/35, מ-2.11.1942; אצ"מ, S-26/1214, מ-18.11.1942; שם, שם, מ-10.12.1942; אגמי, מי"ז, 22(31)170.
93. ארכ' השוה"צ, 3.5(5), מ-18.1.1943; את"ה, 14/32, מ-5.8.1943.
94. נ. בליזובסקי, שם, 13(6)170; סת"ה, ג/ג, עמ' 162, הערה 39 (על חייל יהודי שהלך לקאווקאז ועקבותיו נעלמו. ייתכן שזה אותו מקרה והמחבר לא הצליח לוודא); כנ"ל, ש. ויינר, מי"ז, 21(131)12; צ. נצר, שם, 17(9/ב)170 (מפי אביגור).
95. מ. אגמי, שם, 22(31)170; את"ה, בריחה/פרס, מ-19.5.1943; גירסה שונה במקצת, שם, 14/35, מ-20.9.1942 (הקצין הוא „הכבשה השחורה" במשפחת ימימה צ'רנוביץ ואחיה יעקב צור. ההתכתבות איתם — ברשות המחבר).
96. את"ה, בר/פרס, 14/31, מ-19.5.1943 (מהרצברג לא"י).
97. אצ"מ, S-6/578, את"ה, 14/35, ושתייהן מ-16.9.1942.
98. התזכיר: אצ"מ, S-6/879, את"ה, 14/35, ושתייהן מ-25.8.1942; ייט"ב, 23/4/11, מ-18.1.1943 (דו"ח מ. נטע בארץ).
99. את"ה, 14/35, מ-9.9.1942 (גבי למוסד); שם, שם (דו"ח גב' שתקאי).
100. אגמי, מי"ז, 23(31)170; מ. נטע, שם, 16(5)170.
101. מ. נטע, שם, 3-1(5/ב)170; נטע התהלך עם מישקע של מרירות עוד מזמן צאתו לשליחות ובמיוחד על טבנקין וברגינסקי: „למרות שאני מהקה"מ, אבל לא, משלנו, נציגי התנגד לצאתי", שם, עמ' 9.

102. מ. שתקאי, שם, 6(12)170 ; לוי שוורץ (שבט) הוא „מוניק גורביץ“.
103. מ. אגמי, שם, 19(31)170 ; מ. נטע, שם, 18(5)170 ; אצ"מ, S-6/83, מ-2.3.1942. א. רייס : „לא בטוח אם הייתי ממליץ על שפר ואם יעבור“. ובאותו עניין : „הבוקר“, מ-5.2.1943 (בקורת קשה ביותר) ; את"ה, 14/35, יומן מ-1.3.1943.
104. אצ"מ, S-26/1392, מ-2.9.1942 ; ואכן במארס 1943 הוחלף. א. רודניצקי לאחר עלותו פעל לטיהור שמו : שם, S-26/1312, מ-1.3.1943, עמ' 22—26.
105. על האגר-שלכטר רב התייעוד וראה : אצ"מ, S-6/1114, מ-30.9.1942 ; שם, S-6/578, מ-15.9.1942 ; שם, שם, מ-18.9.1942 ; שם, S-26/1215, מ-30.10.1942 ; שם, S-6/3564 (עדות האגר) ; את"ה, 4/35, מ-22.10.1942 (דו"ח גב' ישי לאביגור) ; אמ"ש, 0-25/KGH/24, מ-3.8.1942 ; וכן ראה : פרק א', הערה 232.
106. א. שילה, מי"ז, 6, 17(1)170 ; אגמי, שם, 27, 31(31)170 (ביקורת על פועלו של הרב לוי שם) ; וכן : מוסד הרב קוק, גנוך הציונות הדתית, 29/1, מ-29.6.1943 ; ארכ' היכל שלמה, 969/57-143/44 ; שם, קהילת-פרס, 969, יולי 1943 ; את"ה, 14/32, מ-19.10.1942 („מיכה" לקרונה).
107. א. שילה, שם, 20(1)170.
108. לוחהג"ט, חו"ל/פרס מ-15.5.1942 (על גב' שפירא ושתי בנותיה מקויבישב) ; אצ"מ, S-26/1243, מ-26.5.1942 (גב' ז. קפלינסקה וילדה מפנזה ומשפחה מטומסק) ; ארכ' השוה"צ, ה.243.3 (לאה קרופניק מצ'ארדז'או) ; ועל בוברוב, בעל נתיבות א"י : שם, S-26/1314, מ-10.12.1943 (גב' טובה קרש) ; ללא-ספק נעלמו מידיעתנו עוד מספר מקרים אבל בסה"כ מדובר בבודדים, למעט כ-30 משפחות שיצאו על ויזות אוסטרליות.
109. ארה"ס"ת, הוועה"פ/ו, מ-24.4.1943 (דו"ח צ. שרתוק) ; שם, שם/ו, מ-21.1.1943 ; שם, שם/ו, מ-11.2.1943 ; ייט"ב, 23/4/ו, מ-8.1.1943 ; אצ"מ, S-26/1241, מ-20.6.1943 (דו"ח לאונברג ופרליבטר) ; ארכ' היכל שלמה, 967/965, תיק 68 ; מוסד הרב קוק, 48/1 ; שם, 48/2 ; גנוך המדינה, הרצברג/פ 767/1(6)2, מ-12.7.1943 (פרשת ילדי טהראן היא מחוץ לדיונו).
110. ראה פירוט : י. ספיר, מי"ז, 7(7)170 ; מ. נטע, שם, 6(א)5)170 ; את"ה, 3039, עדות נ. גולומב ; ארכ' ניר-דוד, תיק נ. גולומב ; ארה"ס"ת, הוועה"פ, מ-29.4.1943.
111. הנושא הוא מחוץ לדיונו ; וראה : מ. ביבי, י. אטלס, מ. מרכוס, מורשת, A.998 ; את"ה, 14/22, מ-17.7.1945 (סיפורו של קורט, שליח השוה"צ, שהורחק משם).
112. את"ה, 14/32, מ-18.3.1943 („חבל להזניח הדרך שהוקמה : עמאדן—חאנאקין“) ; שם, 14/19, מ-4.12.1942 (דו"ח של נ. גולומב מניר-דוד ונ. פרח ממעוז-חיים) ; י. פומפ-יאנסקי, מי"ז, 16(149)12 (סיפור היחידה הארצישראלית בחאנאקין).
113. נ. הרצברג, שם, 5-4(4)170 ; מורשת, D.1.1032, מ-26.3.1943.
114. נ. הרצברג, שם, עמ' 6, 8 ; מורשת, A.1.1034, מ-22.9.1943.
115. ט. ישי, מי"ז, 8(11)170 (על המשרד) ; את"ה, 4414/8, מאוגוסט 1943 ; ארכ' השוה"צ, ה.38.2, מ-12.4.1943 ; היכל שלמה, קהילת פרס, מ-16.4.1945.
116. את"ה, א/31/14, מ-18.5.1943.
117. שם, פרס/34, מ-25.5.1943 (על הפגישה עם קרליץ) ; נ. הרצברג, מי"ז, 9(4)170 (על ביקור של אביגור בשגרירות הסובייטית ואין לכך סימוכין נוספים).
118. ט. ישי, מי"ז, 7(11)170 ; נ. הרצברג, שם, 11(4)170.
119. ארכ' השוה"צ, ה.38.2, מ-12.9.1943 ; מורשת, D.1.1033, מ-31.5.1943.
120. על יוזמת כמה אישים לפעולה נמרצת יותר בהושטת עזרה ליהודים באירופה : מ. ישי, ציר, עמ' 7 ; מ. ישי, מי"ז, 1(10)170 ; ארכ' השוה"צ, 3.5(3), מ-4.12.1942 (על

- תזכיר לבן-גוריון מאת קבוצת עסקנים שמתחו ביקורת והציעו דרך אחרת וביניהם י. ישי, י. ברנדשטטר ועוד).
121. מ. ישי, ציר (על פגישות עם גורמי-חוץ); וכן: אצ"מ, S-6/1726, מ-8.8.1943; שם, S-6/1961 (דו"ח של ישי); שם, S-6/1729, מ-15.8.1943 (פרסום בעתונות על יציאתו והשגות ד. הכהן בדבר הנוק האפשרי מכך).
122. שם, S-6/1961 ו-S-6/1726, שתיהן מ-8.8.1943; ישי, ציר, עמ' 8, 27.
123. מ. ישי, מי"ז, 4(10)170: „בתעמולה הארסית נגד הסוה"י היתה ידם של יוחנן באדר ואישתו"; מ. ישי, ציר, עמ' 29.
124. אצ"מ, S-6/1724, מ-9.9.1943; את"ה, 14/32, מ-18.2.1944 (ישי לב"ג, קפלן ושרת).
125. אצ"מ, שם; והשליחים נחום, נתן, ישראל, דוד, נפתלי, יעקב, אפריים ואילנאה.
126. אצ"מ, S-8/1114, מ-14.10.1943; שם, S-6/1961 ו-S-6/1726, שתיהן מ-8.8.1943; איו"ש, M-2/64, מ-15.9.1943; ארכ' הג'וינט (ניו-יורק, ויטליס במברק מ-23.3.1943), Relief Supply Polish Refugees in Russia.
127. מ. ישי, ציר, עמ' 143.
128. אצ"מ, S-6/1729, מ-20.12.1945 (שדן גלברט בראש המשרד הארצישראלי); שם, שם (מאילנאה לגולדברג, שחזר), מ-17.6.1945.
129. ז. ליבנה, מי"ז, 2, 9, 15(2)170.
130. ז. ליבנה, שם, עמ' 10; נ. בליז'ובסקי, שם, 10(6)170; י. ספיר, שם, 12(7)170; ייט"ב, 2/חו"ל-23/4, מ-5.3.1945 (על הצורך להגביר את מישלוחי החבילות כעזרה במימון השיבה).
131. ארכ' השוה"צ, ה.2.38(2), מ-31.8.1944; על קשרים עם ז.פ.פ.: אצ"מ, S-6/1725, מ-12.12.1944; את"ה, 14/35, מ-15.5.1945 (על פגישות עם נציגי לובלין בטהראן); שם, מ-28.1.1945; שם, מ-12.10.1944; מ. ישי, ציר, פרק ט'; א. דובקין, עלייה והצלה, עמ' 103; ז. ליבנה, מי"ז, 9(2)170; נ. בליז'ובסקי, שם, 10(6)170.
132. את"ה, 14/35, מ-8.1.1945 (דו"ח בליז'ובסקי בכינויו „יואל" לאחר שובו ארצה).
133. אצ"מ, S-6/1726, מ-17.6.1945 (דו"ח גולדברג במחלקת העלייה בירושלים).
134. מ. אגמי, מי"ז, 6(31)170; ל. שבט, שם, 10(26)170; א. שילה, שם, 17(11)170.
135. נ. בליז'ובסקי, שם, 14(6)170; מ. אגמי, שם, 29(31)170.

פרק ו'

1. אצ"מ, S-26/1206, מ-2.10.1940 (י. גרינבוים לנ. גולדמן).
2. ז. מינקובסקי, אונ"ת"א, אינ/61 (המיקרה של צלקה פירר, בעניין חבילה מברזיל); נ. גלובינסקי, שם, אינ/60/22; ב. ד. טאובן, באיחור של שלושים שנה, ת"א, 1983, עמ' 62; אצ"מ, S-6/831, מ-21.8.1941.
3. מ. שתקאי, מי"ז, 2(12)170.
4. אצ"מ, S-26/1314, מ-21.11.1941; שם, S-26/1206 ו-M-2/532, שתיהן מ-31.12.1941.
5. אצ"מ, S-26/1261 ו-S-26/1206, שתיהן מ-11.12.1941.
6. קוט, מכתבים, עמ' 107 (כבר באוקטובר הוא טיפל בצירוף אמריקני ממוצא יהודי למשלחת הצלב האדום לרוסיה).
7. קוט, שם, עמ' 267; אצ"מ, S-6/4553, מ-13.1.1942.
8. איו"ש, M-2/124, מ-24.10.1941.

9. קוט, שם, עמ' 235.
10. אצ"מ, S-26/1206, מ-14.2.1942; מורשת, D.1.5212, מ-27.12.1942.
11. אצ"מ, שם, שם (הציר הפולני לובצ'נסקי לסוה"י בירושלים); קוט, שם, עמ' 286.
12. מורשת, C.14.1(1), מ-3.9.1941, סעיף 2.
13. ארכ' יא"ק, ניו-יורק, Pt. 3, Sec. 13, 3, מ-23.1.1942; שם, שם, מ-15.5.1942; שם, 8, Pt. 12, Sec. 1, מ-4.6.1941; אצ"מ, S-6/578, מ-8.7.1942; ביולטין יא"ק, "פאקטן און מיינונגען"; אצ"מ, S-25/1325, מ-26.6.1942 (על תרמית הבגדים המרו-פטים); שם, S-26/4553, מ-26.3.1942.
14. שם, S-26/1206, מ-11.11.1942; שם, שם, מ-23.9.1942; איו"ש, M-2/614.
15. אצ"מ, S-25/5182, מ-26.2.1942; שם, S-6/4551, פבר' 1942; שם, S-6/4621, מ-18.12.1942; שם, S-26/1327, מ-23.11.1942; S-26/1261, מ-23.11.1942 (מדרום אפריקה); על העזרה משם בכללותה: G. Shimoni, Jews and Zionism, The South-African Experience, 1910-1967 קייפטאון 1980, עמ' 172.
16. אצ"מ, S-6/832, מ-17.1.1943.
17. מורשת, D.1.5212, מ-8.6.1942; שם, מ-3.2.1943; איו"ש, M-2/124, מ-30.5.1942; אצ"מ, M-6/878, מ-8.6.1942; שם, M-26/608.
18. שם, M-6/878, מ-18.1.1943; מורשת, שם, מ-9.6.1942.
19. אצ"מ, S-26/1243, מ-10.5.1942 (דו"ח 3 של ר. שפר).
20. שם, שם, מ-18.5.1942 (דו"ח 5 של ר. שפר).
21. שם, שם, מ-24.5.1942; שם, שם, מ-15.6.1942; שם, S-26/1313, מ-10.5.1942; שם, J-25/35, מ-24.5.1942; שם, J-25/21, מ-29.4.1942.
22. מ-27.6.1942 (התעודה אצל המחבר באדיבותו של מר הלברטל).
23. אצ"מ, S-6/4738, מ-15.6.1942; שם, S-26/1243, מ-19.7.1942.
24. אצ"מ, S-26/1243 (בלי תאריך. סביר - מאי-יוני 1942).
25. "Palestine-Egypt Lloyd" החברה היתה בבעלות בנק אנגלו-פלשתינה וכבר אז היו לה נציגים בסוריה, עיראק ופרס); אצ"מ, S-6/4738, מ-25.6.1942.
26. משפ' שילוני, מי"ז, 2(37)170.
27. משפ' שילוני, שם, 3(37)170.
28. אצ"מ, S-26/1509, מ-12.6.1942; שם, S-6/4604, מ-31.8.1942; שם, S-26/1243, מ-10.6.1942 (על חב' "מונסון" ו"אחראי", ועל רצונן להצטרף למיפעל-החבילות).
29. שם, S-6/4738, מ-25.6.1942 (תזכיר טורנובסקי בשם "פלתורס"); אח"ה, 14/35, מ-16.9.1942; מורשת, D.1.5212, מ-3.11.1942; משפ' שילוני, מי"ז, 3(37)170.
30. אצ"מ, S-25/2474, מ-4.1.1943; שם, S-26/1243, מ-6.9.1942; מורשת, D.1.5212, מ-3.11.1942; משפ' שילוני, שם, 5(37)170; מ. זילברברג, שם, 5(28)170; אגמי, שם, 11(31)170.
31. אצ"מ, S-6/878, מורשת, D.1.5212, ושתייהן מ-11.8.1942.
32. אצ"מ, S-26/1243, מ-6.9.1942; שם, S-6/878, מ-18.1.1943.
33. שם, S-6/831, מ-3.8.1942; שם, S-26/1260, מ-7.9.1942.
34. שם, S-26/1206, מ-3.9.1942; שם, S-6/878, מ-18.9.1942; שם, S-6/578, מ-16.9.1942 (מ"מונסון" בטהראן); מורשת, D.1.5212, מ-18.11.1942 (מ"אחראי").
35. אצ"מ, S-6/878, מ-18.1.1943 (עם יוצאי ליטא); מורשת, D.1.5212, מ-18.11.1942 (עם יוצאי רומניה); ארכ' השוה"צ, 1.32, מ-27.7.1943 (על כתיב קירילי).

36. מורשת, D.1.4212, מ-18.11.1942, אמ"ע, 3-41/10, מ-8.11.1942; ייט"ב, 66/13, מ-9.9.1942; חולדה, 3/23, מאי 1942 (חוזר ראשון על חבילות).
37. אצ"מ, S-6/832, מ-7.1.1943.
38. שם, S-6/878, מ-18.1.1943; ארכ' השוה"צ, 1.32, אוקט' 1942; מורשת, 1.5212, מ-31.1.1943; שם, שם, מ-18.1.1943; שם, שם, מ-27.1.1943.
39. שם, שם, מ-3.3.1943; אצ"מ, S-6/878, מ-14.10.1942; את"ה, פרס/32, מ-14.3.1943.
40. מורשת, שם, מ-3.3.1943 (לראשונה על חברי הצ"ח); שם, שם, מ-18.1.43 וכן מ-28.4.43 (פירוט הרשימות); אצ"מ, S-6/4602, מ-3.3.1943 וכן מ-22.3.1943.
41. שם, S-26/1260, מאי 1942 (סיכום מישלוחי חבילות-הדואר); שם, S-6/4612, מ-21.3.1945 (מא"י נשלחו 40,000 חבילות-דואר).
42. ייט"ב, 1-ב/27, עמ' 413 מדו"ח בריגנסקי; השוה"צ, 40.3(1), מ-18.1.1942.
43. שם, ה.3.41(3), מ-5.6.1942; שם, שם, מספט' ואוקט'; ייט"ב, 2/חור"ל-70/13.
44. שם, 2/חור"ל-23/4, מ-7.11.1942; לוחהג"ט, ו-חור"ל/פרס, מ-14.3.1943; השוה"צ, ה.40.3(1), מ-26.10.1942; ש. ויינר, מי"ז, 14(131)12.
45. השוה"צ, 3.5(5), מ-27.1.1943.
46. שם, 1.32, מ-27.2.1943; מורשת, D.1.5212, מ-18.11.1942.
47. שם, D.1.49 (רשימת מקבלי העזרה ב-1942-1943); השוה"צ, ה.38.2, מדצ' 1942.
48. שם, 3.5(5), מ-12.2.1943; שם, שם, מ-27.1.1943.
49. לוחהג"ט, תיק החלוצי בפולין, מ-15.12.1942; לדוגמה: נשלחו שתי חבילות קמח למצות לפי רשימת הרבנים ומהנשאר ניתן לחלוצים לפי המפתח. על הלחצים לשם שליחת חבילות לרבנים: אצ"מ, S-26/1479, מ-8.6.1942 ו-10.8.1942; ישי, ציר, עמ' 151 (כי רשימת הרבנים "קדושה" היא וכן גם ל"בונד"). על אחוזי ה"מפתח" מצאנו הבדלים קטנים בין נתוני המיסמכים השונים: ייט"ב, 2/חור"ל-73/14, מ-1.6.43.
50. שם, שם, מ-21.4.1943; השוה"צ, ה.40.3(8), מ-11.4.1943.
51. שם, שם, מ-1.6.193; השוה"צ, ה.2.43.3, מ-18.4.1943; ייט"ב, 2/חור"ל-73/14, מ-6.4.1943.
52. שם, 70/13, מ-14.1.1943; השוה"צ, ה.2.43.3, מ-3.2.1943; י. כהן, עמ' 434; י. יחיאל'ס, עמ' 202.
53. משפ' מאירי, מי"ז, 14(32)170; ירדני, שם, 13(172)12; ליבנה, שם, 3(2)170; ויינר, שם, 13(131)12; היילפרין, שם, 15(13)170; יעקובוביץ, שם, 15, 9(8)170; שילה, שם, 8(1)170; י. דן, שם, 13(139)12; אבי-עמוס, שם, 13(177)12; ר. פילדוס, שם, 27(157)12; כרמיל, שם, 4(3)170; אורלוביץ-רזניק, מורשת, A.847; נצ"ח, עמ' 209; גלבוע, לשמור, עמ' 198; חולדה, 22/1, מ-27.2.1943; שם, שם, מ-18.4.1943 ו-19.6.1943; את"ה, 14/34, מ-29.4.1943.
54. ר. פלדמן, אונ"ת"א, 20, 25/16; ס. טושקיס, מי"ז, 24(20)170; י. יעקובוביץ, שם, 12(8)170; מ. פוסטבסקי, שם, 10(21)170.
55. משפ' שוורץ, שם, 17(2)170; מ. ריכטר, שם, 12(19)170.
56. צ. נצר, שם, 16(9/ב)170; ש. ויינר, שם, 18, 3(131)12; וביטויים דומים: י. ינאי, שם, 10(238)12; השוה"צ, תיק צ'רנוביץ (קמחי בשם אסירי-ציון).
57. פ. כנעני, מי"ז, 12(24)170; מלחמתנו, ח' (כ'), עמ' 15.
58. ייט"ב, 70/13, מ-14.10.1943; שם, 72/14/ו, מ-7.11.1943.

59. אצ"מ, S-6/4612, מ-21.6.1945 (מדו"ח מסכם) ; א. שילה, מי"ז, 19(1)170.
60. השוה"צ, ה.1.44.3, מ-24.10.1943 (ליבנה להרצברג).
61. שם, 1.32, מ-6.9.1943 ; לוחהג"ט, תיק החלוצ, מ-27.12.1943.
62. מורשת, D.1.5212, מ-12.9.1943 (מהרצברג לליבנה).
63. אצ"מ, S-6/4551, מ-18.8.1943 (שדובקין השאיר כסף למישלוח נסיוני).
64. ארכ' הג'וינט, 42/31/12, מ-31.12.1942 (ולהלן : דו"ח ויטלס) ; שם, J-25/7, מ-11.12.1942 (על שובו) ; ייט"ב, וו.23/4, מספט' 1943 (דו"ח נעים עזיוולה).
65. שם, דו"ח ויטלס, עמ', 21 (על הוועד : עזיו אלחנן, ס. ארס-אואוד, ד"ר מוסה טוב).
66. שם, דו"ח ויטלס, עמ' 34—36.
67. מורשת, D.1.5212, מ-17 ו-31 בדצ' 1942 ; אצ"מ, S-25/583, מ-29.12.1942.
68. שם, שם, מ-4.1.1943.
69. מורשת, שם, מ-24.9.1943 (ויטלס בישיבת הלשכה).
70. אצ"מ, S-6/4612, מ-20.6.1943.
71. מורשת, D.1.5212, מ-27.7.1943.
72. אצ"מ, S-6/128, מ-26.6.1943 (דו"ח סגל מירושלים וכל הציטוטים להלן משם).
73. לאחר יציאת סגל ובואו של פסמן הורעו היחסים עם הסובייטים ; וראה : את"ה, 14/35, מ-11.1.1945 ; שם, שם, מ-28.1.1945 ; משפ' שילוני, מי"ז, 5(37)170 ; צ. פסמן, שם, 4(71)4 (על הכנסת פקיד פרסי למחסן ש"קיבל את שלו").
74. ראה לעיל בהערה 15 ; וכן : אצ"מ, S-6/4621, מ-4.2.1943 ו-22.10.1943 ; את"ה, 14/35, מ-15.12.1944 ; איו"ש, מאי 1943 ; שם, M-2/603, מ-22.12.43.
75. לפי דו"ח סגל.
76. אצ"מ, S-26/1239, מ-9.8.1943 ; שם, J-1/7256, מ-9.8.1943 ; שם, S-6/4612, מ-20.7.1943 ; ארה"ס"ת, הוועה"פ, פרוטוקול המזכירות מ-12.8.1943.
77. אצ"מ, S-6/1726, מ-8.8.1943 ; שם, S-6/1961, מ-8.8.1943.
78. את"ה, פרס/8/4414, מ-31.8.1943 (מאגנס על שליחות פסמן בטהראן).
79. מ. בדר, שליחויות, עמ' 69 ; אצ"מ, S-25/298, מ-24.6.1943.
80. ארה"ס"ת, הוועה"פ, ישיבת המזכירות, מ-29.12.1943 ; שם, שם, מ-5.8.1943 (תביעת גולדה מיהודי ארה"ב להפר את האיסור על העברת כספים) ; אמ"ע, 43/23, מ-24.2.1943 ; י. גרינבוים, חורבן, עמ' 57 (יוני 1943) („שנחבאו בין הכלים").
81. אצ"מ, פרוטוקול הנה"ס, מ-9.11.1943 ; שם, שם, מ-28.11.1943 ; שם, S-46/538, מ-17.11.1943 (על הידברות בין דובקין לפסמן) ; מ. ישי, ציר, עמ' 147.
82. את"ה, 14/32, מ-2.3.1944 (תזכיר מ. ישי ולהלן מדו"ח זה).
83. מ. ישי, ציר, פרק ז' ; מ. ישי, מי"ז, 6(10)170 ; הוועידה ה-6 של ההסתדרות, עמ' 224 (סקירת דובקין) ; השוה"צ, 1.4.5, מ-2.1.1944 (דו"ח הרצברג) ; את"ה, 14/32, מ-28.4.1944 ; מורשת, D.1.5212, מ-31.10.1943 ; טיגה ישי, מי"ז, 4(11)170 ; נ. הרצברג, שם, 8(ב/4)170 ; א. שילה, שם, 4(1)170.
84. תיקי אישורים לחבילות : השוה"צ, 1.32, מ-5.2, 12.2, 27.2, 5.3, 13.4, 2.5, 10.7, 25.11, כולן ב-1944 ; ייט"ב, 2/חו"ל-73/14, מ-15.12.1944 ; שם, וו.66/13, מ-15.12.1944 ; את"ה, 14/35, מ-15.12.44 ; אצ"מ, S-25/5208, מ-6.6.1944 ; ארכיון הבונד, ניו-יורק, מ-24.10.1944 (דו"ח גליקסמן מת"א).
85. אצ"מ, S-6/4612, מ-3.2.1944 ; ייט"ב, 2/חו"ל-73/14, מ-5.5.1945 ; שם, 67/13, דו"ח מ-4.4.1942 ; את"ה, 14/32, מ-20.6.1944 ; השוה"צ, ה.38.2, מ-2.7.1944 ; שם, 1.32(6), מ-22.4.1944 ומ-23.10.1944 ; לוחהג"ט, תיק החלוצ, מ-15.12.1944.

86. ייט"ב, 2/חור"ל-73, מ-1.3.1944, דו"ח ז. ליבנה; אצ"מ, S-6/1724, מ-17.6.1945 (על חגיגת 100,000 החבילות בדו"ח גולדברג).
87. את"ה, 14/35, מ-5.2.1944 ומ-31.12.1944; איו"ש, M-2/564, מ-23.8.1944; השוה"צ, ה.2.38(2), מ-31.12.1944, (זלמן עוסק במישלוחי רבבות חבילות").
88. את"ה, 14/32, מ-28.1.1945, מיברק מס' 290244; שם, 14/35, מ-1.2.1945.
89. ייט"ב, 2/חור"ל-66/13, מ-3.10.1944; השוה"צ, 2.2.31, מאוקט' 1944.
90. שם, שם, מ-10.8.1944 ומ-20.10.1944; ייט"ב, שם, מ-13.10.1944.
91. השוה"צ, ה.2.38, מ-25.7.1944 ומ-10.8.1944 (מזלמן לרנד).
92. ייט"ב, 2/חור"ל-73/14, מ-1.3.1945 (הבהרות לדו"ח מישלוחי החבילות).
93. הסיכום נערך לפי: אצ"מ, S-6/4612, מ-21.3.1945; שם, שם, מ-21.6.1945 (סקירת קשטן); שם, שם (סקירת הג'וינט); שם, S-46/210, מ-25.12.1944; סיכום חלקי בארכ' הג'וינט, דו"ח ויטלס, עמ' 35; את"ה, 14/35, מ-25.2.1945; O. Handlin, A Continuing Task, עמ' 82—84.
94. אצ"מ, S-6/1148, מ-23.3.1944, ביולטין מס' 8; מורשת (ארכ' גרינבוים), C.14.1.(1), מ-22.5.1944; י. באואר, יהדות אמריקה, עמ' 296—301.
95. אצ"מ, S-6/4622, מ-6.6.1946 (במארס 1946 הופסק משלוח החבילות ע"י הג'וינט לרוסיה); שם, שם (שמשרד הג'וינט בטהראן ייסגר ב-15.10.1946).
96. ארכ' הבונד, ניו-יורק, MG-9/155, מנובמבר 1944 (ע"י גליקסמן).

פ ר ק ז'

1. תעודות ומיסמכים, כרך 8, עמ' 7; רוזק, עמ' 381; ועל תאריכי שיחרור הערים: Bieloruskaya Sovetskaya Encyklopedia; Ukrainiskaya Sovetskaya Encyklopedia.
2. ס. סושקיס, מי"ז, 16(20)170.
3. מ. רובינשטיין, שם, 14(42)170.
4. על החבילות ראה הדיון לעיל, בפרק ו'.
5. ז. אוסטרובר, שם, 14, 1(35)170; ז. אוסטרובר, אונ"ת"א, 2/14.
6. ב. יחיאלי, שם, 5/17; מ. רוזמן, מורשת, A.569/1; מ. רוזמן, מי"ז, 1(38)170.
7. משפ' מן, אונ"ת"א, 28/21; ז. אוסטרובר, שם, שם; מ. ריכטר, מי"ז, 18(13)170.
8. ש. ויינר, שם, 20(131)12.
9. מ. ג'ילאס, שיחות עם סטאלין, ת"א 1962, עמ' 101.
10. תעודות ומיסמכים, כרך 8, עמ' 131 (סידרת ההסכמים: הצמידות לנושא החיבור מונעת הרחבת היריעה, למרות חשיבותם של האירועים).
11. ראה: Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego (P.K.W.N).
12. א. ורת, עמ' 776—790; רוזק, עמ' 235; על האישים בשלטון, שם, עמ' 328, 454.
13. רוזק, עמ' 229; תעודות ומיסמכים, כרך 8, עמ' 146; בסינסקי, עמ' 384; איו"ש, M-2/356, מ-2 ומ-26 ביולי 1944.
14. על הנתונים שאינם אלא אומדנים ראה: קרסטן, עמ' 33, 43, 226; דוקומנטס, א', עמ' 533; רדליך, היהודים, עמ' 44; י. ליטבק, פליטים יהודים, עמ' 414; אצ"מ, M-6/4612, מ-21.3.1945; Polski rocznik statystyczny, וארשה 1949, עמ' 26.
15. את"ה, פרס/34, מ-2.9.1944; שם, פרס/33, מ-5.9.1944; אצ"מ, S-26/206, מ-15.10.1944; איו"ש, M-2/142, מאוקט' 1944; השוה"צ, ה.2.38(2), מ-3.8, 5.9 ו-20.10.1944; י. גוטמן, ילקוט מורשת, ל"ג, עמ' 68—77; קרסטן, עמ' 102.

16. י. מכטיגר, מי"ז, 170(14)18 ; מ. ריכטר, שם, 170(19)18.
17. ס. סושקיס, שם, 170(20)25.
18. מ. רוזמן, שם, 4(38)1 ; מ. רוזמן, מורשת, A.569/1.
19. ועל-כך — ברוב העדויות ונציין מקצתן : משפ' מן, אונ/ת"א, 21/25 ; מ. מאירי, מורשת, A.471/1 ; י. מכטיגר, מי"ז, 170(14)18 ; סימפוזיון תל-עמל, שם, 4(81)2 ; השוה"צ, 1.32, מ-5.2.1944 ; שם, שם, מ-12.2.1944 (סאשה לליבנה).
20. אצ"מ, M-6/1862/2, מ-13.11.1943.
21. השוה"צ, 1.32(4), מאפריל 1944 (מ. דרוקר לליבנה).
22. ר. פלדמן, אונ/ת"א, 25/25 ; ר. פלדמן, מי"ז, 4(112)9.
23. השוה"צ, 3.31, 55 מכתבים מבריה"מ ב, צרור" מיוני-יולי 1944 ; שם, 1.32(1), מ-23.7.1944 (אידה ורסס, ממאירי) ; שם, 1.32(6), מ-5.6.1944.
24. שם, שם, מ-16.8.1944 ; שם, 1.32(4), מ-20.7.1944 ; שם, 1.31(2), לולה בלזאם (ז' קלס) מנאמאנגאן ; שם, 1.31(3), מס' 1610 ממ. דרוקר ; י. גלזר, ארכ' ניר-דוד, עמ' 17.
25. משפ' מאירי, מי"ז, 70(32)36 ; ייט"ב, 2/חו"ל-72/14, מ-10.10.1944.
26. סוג החיפוש : Vsiesoyuzny ugolovny rozysk.
27. ט. הכהן, מי"ז, 59(10)14.
28. מ. רוזמן, מורשת, A.569/2 ; משפ' מן, אונ/ת"א, 21/25.
29. ב. יחיאלי, שם, אונ/ת"א, 17/4 (מוטר על ספטמבר) ; י. גלזר, שם, עמ' 18.
30. מ. טרצביצקי, מי"ז, 170(15)19.
31. ס. סושקיס, שם, 170(20)26 ; י. מכטיגר, שם, 170(14)18.
32. ש. שייק, אונ/ת"א, 37/5 ; י. מכטיגר, מי"ז, 170(14)18 ; על שיטת הגיוס : ק. נוסבוים, חלקם של היהודים, עמ' 211 ; קרסטן, עמ' 228.
33. ס. סושקיס, מי"ז, 170(20)27 ; סימפוזיון תל-עמל, שם, 4(81)12.
34. את"ה, 14/35, מ-8.1.1945 ; השוה"צ, ה.38.2(2), מ-8.1.1945 ; לוחהג"ט, תיק קשר טהראן ; ייט"ב, 2/חו"ל-74/14.
35. ר. פלדמן, מי"ז, 4(112)8.
36. ז'. וולקון (קלס), אונ/ת"א, אינ/55, עמ' 7—9 ; ט. הכהן, שם, 59(10)4.
- 36א. מ. רוזמן, מורשת, A.569/1 ; מ. רוזמן, מי"ז, 4(38)1.
37. צ. בוברוב, אונ/ת"א, 3/8.
38. מ. ריכטר, מי"ז, 170(19)19 ; ס. סושקיס, שם, 170(20)26.
39. י. גלזר, ארכ' ניר-דוד, עמ' 18.
40. המובאות לפי משפ' שוורץ, מי"ז, 170(23)21 ; באותו עניין : מ. רוזמן, שם, 4(38)4 ; מ. רוזמן, מורשת, A.569/1 ; ש. שייק, אונ/ת"א, 37/5.
41. מ. רוזמן, מי"ז, 4(38)5.
42. ראה הדיון בפרק ז'.
43. מ. ריכטר, שם, 170(19)19 ; משפ' שוורץ, שם, 170(23)23 ; ז'. וולקון (קלס), אונ/ת"א, אינ/55.
44. ט. הכהן, מי"ז, 59(10)16.
45. ייט"ב, 14/35, מ-8.6.1945 ; השוה"צ, ה.38.2(2), מ-8.1.1945.
46. י. יעקובוביץ, מי"ז, 170(8)16 ; ייט"ב, 2/חו"ל-72/14, מ-20.5.1944.
47. השוה"צ, ה.38.2, מ-25.8.1944 ; שם, שם (על קשר של חיילים ליד וארשה).
48. ייט"ב, 2/חו"ל-71/14, מ-20.5.1944 ומ-28.7.1944 ; יעקובוביץ, מי"ז, 170(8)18.

49. ה"ש"ז"צ, 1.32(1), מ"מ-19.4.1944, במס' 458, 461; ח. פלד, מ"מ, 7(27)170; מ. קול, משואה, ד', עמ' 84.
50. מ. קול, שם, עמ' 83; את"ה, 14/35, מאוקט' 1944; ה"ש"ז"צ, 43.3(2), מס' 48.
51. לא הגעתי להסבר העובדה שתנועות אחרות לא נהגו כן.
52. ח. פלד, מ"מ, 8(27)170; יעל, "פעילותה" של הנה"צ ראה: משואה, 19/78 (רזניק לפלד); מ. קול, שם, עמ' 177.
53. נצ"ח, עמ' 219; י. ינאי, מ"מ, 9(238)12.
54. ה"ש"ז"צ, 1.32(1), מס' 1090, מ"מ-27.10.1944.
55. נצ"ח, עמ' 211; ק. סקופ, אונ"ח"א, אינ"ל/14; י. חפץ, שם, אינ"ל/3.2.
56. את"ה, דקל/רוסיה, 14/208, מ"מ-11.4.1945 (19 עמודים עם 16 מיסמכים על פעולות מולקה יפה והסברים מדוע כמעט לא פעלו בתקופת המלחמה).
57. כל המובאות בנדון: מורשת, D.1.1005, מ"מ-25.6.1944 (דו"ח אדם רנד).
58. ה"ש"ז"צ, 1.32, מ"מ-27.6.1944.
59. שם, מ"מ-28.6.1944 (בורשטיין לרנד).
60. במפורט: שם 1.32(6), מ"מ-5.1.1944 ומ"מ-12.2.1944; שם, 1.31(1), מ"מ-20.7.1944.
61. שם, ה"ש"ז"צ, 38.2, מ"מ-25.8.1944 (רנד לזילברפרב).
62. שם, מ"מ-13.9.1944.
63. שם, ה"ש"ז"צ, 38.2(2), מ"מ-16.10.1944 (ברקה קרושינסקי מאשחאבאד מחכה להוראה לזון).
64. ז. ליבנה, מ"מ, 14, 17(2)170; נ. בליז'ובסקי, שם, 9(6)170.
65. את"ה, 4/32, 1, מ"מ-28.6.1944; ה"ש"ז"צ, 1.32, מ"מ-28.6.1944 (חוזר הסוה"י).
66. שם, 1.32(1), רק מיוני-אוגוסט 1944: מס' 467, 1905, 1930, 1932.
67. שם, ה"ש"ז"צ, 38.2(2), מ"מ-18.10.1944.
68. שם, מ"מ-8.1.1945; שם, מ"מ-2.7.1944 ומ"מ-15.9.1944; את"ה, 14/35, מ"מ-8.1.1945.
69. שם, מ"מ-11.11.1944, ספח א'; ה"ש"ז"צ, ה"ש"ז"צ, 38.2(2), מ"מ-15.12.1944.
70. נ. בליז'ובסקי, מ"מ, 13(6)17.
71. על הקשרים ראה: מ. יערי, בדרך ארוכה, עמ' 270-274; י. גלזר, ילקוט מורשת, כ"ז, עמ' 183.
72. ה"ש"ז"צ, ה"ש"ז"צ, 38.2(2), מ"מ-10.8.1944; שם, מ"מ-5.8.1944, 31.8.1944 ו"מ-17.10.1944. הממו"ר רנדום, שנשלח ונתקבל, מצוי אצל המתבר באדיבותו של ז. ליבנה.
73. שם, מ"מ-13.9.1944, עמ' 3; אצ"מ, S-6/1726, מ"מ-16.1.1945; שם, S-6/1260, מ"מ-2.1.1945; י. ברזילי, מורשת, עדות שמורה, מ"מ-23.2.1970.
74. את"ה, 14/32, מ"מ-13.12.1944, ספח ב' (התערבותו של ש. אביגור בנדון); שם, מ"מ-10.4.1944 (מ. ישי עם אנשי ז.פ.פ.); מ. ישי, בצל השואה, ת"א תשל"ג.
75. שם, מ"מ-8.1.1945; ה"ש"ז"צ, ה"ש"ז"צ, 38.2(2), מ"מ-8.1.1945; ייט"ב, 2/חו"ל-74/14.
76. לוחה"ג"ט, תיק החלוצ, מ"מ-11.8.1944 (מנתן לאברמל); שם, מ"מ-18.8.1944.
77. אוסף דברי-דואר יוצאים ונכנסים מצוי במקומות הבאים: ה"ש"ז"צ, ה"ש"ז"צ, 49.3(2); שם, ה"ש"ז"צ, 38.2(2); שם, לפי המיספור: 505, 511, 557, 721, 734, 755, 757, 759, 762, 767, 773, 779, 789, 810, 988, 1081; ייט"ב, 2/חו"ל-72/14.
78. ה"ש"ז"צ, 1.32(1), יולי 1944 (פניותיו של לבון); צ. פלדמן, לוחה"ג"ט, 03/25, מס' 10; צ. פלדמן, אונ"ח"א, 26; מ. קרונה — במס' 574, 1910; מבית-יהושע — במס' 995; על אי-פעילותם: י. שרצר, מ"מ, 14(38)170.
79. בהרחבה בנדון: י. באואר, היבטים, בעמ' 71-86.

80. א. קובנר, מי"ז, 7, 4(36/ב)170 ; א. קובנר, שם, 4(2/א)4.
81. רוז'קה, להבות, עמ' 301—303.
82. השוה"צ, 5.10.5(1), מ"12.12.1944 (דו"ח של רוז'קה בהגיעה ארצה).
83. בהרחבה : ק. נוסבוים, חלקם של היהודים, מעמ' 144 ; נ. רוניק, משואה, א', עמ' 65.
84. רוז'קה, להבות, עמ' 302 ; ד. לוין, שם, 3(45)4 ; נ. רוניק, משואה, א', עמ' 64.
85. נושא ההתעוררות בקרב יהודי בריה"מ הוא מחוץ לדיונו וראה : מ. אלטשולר, התפוצה, מזרח-אירופה, עמ' 58 ; ש. אטינגר, האנטישמיות המודרנית, עמ' 83 ; תזכירים שהוגשו בוילנה : א. קובנר, ילקוט מורשת, ל"ז, יוני 1984, עמ' 17.
86. א. קובנר, שם, עמ' 11 ; א. קובנר, מי"ז, 5(2/א)4 ; ד. לוין, שם, 2(45)4 ; ש. בנימיני, שם, 1(69)4 ; פרסומי מוזיאון הלוחמים והפארטיזאנים, 9(6)31 (להלן : פרסומי). המובאות לפי „פרסומי" הן בהסתייגות — המחבר.
87. א. קובנר, שם, 5(36/א)170.
88. השוה"צ, 5.10.5(1) ; א. קובנר, שם, עמ' 6.
89. ד. לוין, שם, 7(45)4 ; רוז'קה, להבות, עמ' 12.
90. ד. לוין, שם, עמ' 6, 10 ; נ. רוניק, משואה, א', עמ' 64.
91. א. קובנר, הגשר הצר, עמ' 205.
92. נ. רוניק, משואה, א', עמ' 64.
93. א. קובנר, שם, עמ' 24, 26 ; א. קובנר, מי"ז, 7, 9(36)170.
94. א. יאשפן, שם, 4(29/ד)12.
95. א. קובנר, שם, 12, 36(36)170 ; א. קובנר, שם, 4, 5(2)4 ; רוז'קה, להבות, עמ' 305.
96. א. קובנר, שם, 6(2)4 (בשינוי מסויים).
97. השוה"צ, ה.2.38(2), מ"5.8.1944 ; שם, ה.2.3(1) ; שם, 31.2(2). העובדות שבעדויות לא תמיד זהות.
98. שם, רוז'קה, ה.2.38(2) ; שם, 5.20.4.
99. ייט"ב, 2/חו"ל—72/14 (פסיה, חברת „דרור", אשתו לשעבר של י. שיינבוים).
100. נ. רוניק, משואה, א', עמ' 64 ; ח, פלד, מי"ז, 8(27)170.
101. א. קובנר, שם, 28(36/ב)170.
102. ש. בנימיני, שם, 5(69)4 ; ד. לוין, שם, 6, 9(45)4 ; א. יאשפן, שם, 4, 19(29/ד)4 ; „פרסומי, 36/6/8—3. עניין „דער עמעס" תמוה במקצת, אף-כי בכל העדויות נמסר כך. הופעת עתון זה בפסקה מזמן והוסיפה לפעול רק הוצאת ספרים באותו שם. סביר שבטעות קשרו את הוצאת הספרים עם שם העתון שהיה שגור.
103. א. אמרנט, מי"ז, 1(23)4 ; רוז'קה, להבות, עמ' 306.
104. א. יאשפן, שם, 28(36/ב)12.
105. השוה"צ, 7.4.5 (דו"ח א. קובנר).
106. א. אמרנט, שם, 2(23)4 ; א. קובנר, שם, 28(36/ב)170.
107. את"ה דקל/תיק פולין, דו"ח של א. לידובסקי, עמ' 1—2. ראוי לציין שאף-כי היו אלה הקרובים ביותר להתרחשויות ולרצח, לא ידעו על כך. בהרחבה על רובנה : י. באואר, הבריחה, עמ' 13—16.
108. את"ה, דו"ח לידובסקי, עמ' 3—4.
109. א. לידובסקי, שם, שם ; י. רייכמן, מי"ז, 3(77)4.
110. א. לידובסקי, שם, עמ' 6 ; א. לידובסקי, לא כצאן לטבח, ח"א 1982 ; א. לידובסקי, מי"ז, 15, 35(62)4 ; י. רייכמן, שם, עמ' 5.
111. א. אמרנט, שם, 2(23)4 ; א. קובנר, שם, 29(36/ב)170 ; י. באואר, הבריחה, עמ' 24.

112. מ. אגמי, מי"ז, 4(44)4 ; ד. צימנד, משואה, ד', עמ' 106.
113. מ. אגמי, שם, עמ' 7 ; ספר השוה"צ, כרך ב', עמ' 415 ; סת"ה, ג/2, עמ' 103.
114. א. קובנר, שם, 31(ב/36)170.
115. א. יאשפן, שם, עמ' 10.
116. א. יאשפן, שם, עמ' 11 ; א. אמרנט, שם, 4(23)4.
117. ש. בנימיני, שם, 3, 4, 10(69)4. זלדקה טרגר, פארטיזאנית נועזת וקשרית אמיצה מגיטו וילנה ומהיער, וסנקה ניסנילביץ, פארטיזאן נועז מקבוצת וילנה. וראה : א. סוצקבר, במלאות לו שבעים, עמ' 56.
118. א. יאשפן, שם, עמ' 13—17 ; א. אמרנט, שם, עמ' 6. מצויות גירסות שונות בנוגע לכשלון.
119. א. אמרנט, שם, שם ; א. קובנר, שם, 32(ב/36)170 ; א. יאשפן, שם, 18(ד/29)12 ; סת"ה, ג/2, עמ' 1031 ; ספר השוה"צ, ב', עמ' 411 ; מ. אגמי, מי"ז, 12(44)4.
120. א. יאשפן, שם, עמ' 22 (במאסר הופיע בשם מזוייף) ; א. אמרנט, שם, עמ' 11 ; גיטה פוגיר — במכתב הבהרה שנמצא ברשות המחבר. הנאסרים היו : ד"ר ש. אמרנט ואשתו תמר רבינוביץ, אליושקה (יעקב) צוויבל, אלה קורש, דב (ברל) ואייזיק אברוך, גיטה פוגיר (טור-סיני), בנק לוין, א. יאשפן ורוזה זימן.
121. יש הבדלים לא משמעותיים בין עדויות הנאסרים. יוכבדוביץ, גלגול, עמ' 123.
122. יוכבדוביץ, גלגול, עמ' 123.
123. א. אמרנט, שם, עמ' 8—9.
124. א. יאשפן, שם, עמ' 27, 31 ; מ. אגמי, שם, 13(44)4 ; א. אמרנט, שם, עמ' 12, 18 ; ד. לוין, שם, 32(45)4 ; יוכבדוביץ, גלגול, עמ' 156—159 ; י. באואר, הבריחה, עמ' 24. קורותיה של סילביה לוטים בערפל ויש סבורים שנתפסה ולפי אחרים חזרה לרומניה ונפטרה שם.
125. אין פרטי הפגישה דומים אצל אמרנט וקובנר.
126. א. קובנר, שם, 28—33(ב/36)170.
127. ר. פלדמן, מי"ז, 9—8(112)4 ; ר. פלדמן, אונ"ת"א, 25/27.
128. א. קובנר, שם, עמ' 37.
129. השוה"צ, 2.43.3, מ"ז 28.8.1943 (מ. מאירי לאחיו בא"י וכן ב"צור" — מכתבים מליבנה ומבליז'ובסקי) ; שם, במס' : 1009, 1011, 1012, 1061, 1086 ; שם, 1.32(6), מ"ז 20.10.1943 (מ. דרוקר לליבנה).
130. שם, 7.4.5, מ"ז 16.8.1945 (דו"ח א. קובנר בהגיעו לא"י). על מידע, קליטתו והבנתו ראה : י. באואר, היבטים, פרקים ב' ו-ג' ; רוז'קה, ילקוט מורשת, ל"ג, עמ' 59.
131. משפ' מן, אונ"ת"א, 26/21 ; י. גלזר, ארכ' גיר-דוד, עמ' 18.
132. משפ' שוורץ, מי"ז, 24(23)170 ; ר. פלדמן, שם, 7(112)4. על "קיר הדם והנקם" : י. צוקרמן, מן העזבון, עמ' 25 ; בפירוט רב : ש. פרלמוטר, ילקוט מורשת, ל"ה, עמ' 131—152.
133. בעדויותיהם של חמשת משתתפי הפגישה במוסקבה נתגלו שינויים קלים בתיאור העובדות ותיאור הארוע הוא על אחריות המחבר.
134. השואה בתיעוד, ירושלים תשל"ח, עמ' 344 (הכרוז).
135. מ. רוזמן, מי"ז, 11(38)4.
136. רוז'קה, להבות, עמ' 118—119, 306.
138. ספר השוה"צ, ב', עמ' 281 ; א. לידובסקי, מי"ז, 39(62)4 ; י. רייכמן, שם, 4(77)4 ; ר. פלדמן, שם, 10(112)4 ; ספר טדיק פיק, נצר סירני 1979, עמ' 106.

139. י. רייכמן, שם, שם.
140. י. באואר, הבריחה, עמ' 31. שם בין השאר על מחשבות התאבדות שההדים בנדון מעטים מאוד ; וראה : מ. מאירי, שם, 4(114)4.
141. ספר טדיק, עמ' 103, ומאמרו בנדון : דו"ח מפולין, „דבר“, מ-21.3.1945.
142. בעדויות קיימת אי-בהירות האם בחג-המולד או בסילבסטר והעדפנו לפי שנדפס.
143. י. רייכמן, שם, 4(77)5 ; א. קובנר, שם, 17(36)170. נושא „הנקמה“ הוא מחוץ לדיוננו ; וראה : M. Elkins, Forged in Fury, ניו-יורק 1971 ; בר-זוהר, הנוקמים, ת"א תשכ"ט (עיבוד חופשי לגמרי של הפרשה).
144. י. גלזר, מי"ז, 4(55)6.
145. י. גלזר, ארכ' ניר-דוד, עמ' 19.
146. השוה"צ, 7.4.5, מ-23.8.1945, מדברי קובנר (ולא חמש שנים אלא שלוש וחצי).
147. א. קובנר, מי"ז, 55(36/ב)170 ; מ. מאירי, שם, 4(114)11.
148. א. קובנר, שם, 4(2)24.
149. א. קובנר, שם, 15(36)170.
150. י. צוקרמן, שם, 30(53)4 ; י. גוטמן, ילקוט מורשת, ל"ג, עמ' 96 ; י. גוטמן, היהודים בפולין, עמ' 12 (הערכה ששרדו מהם 350,000 : 70% ניצלו בבריה"מ, 20% שרדו מהמחנות ו-10% באו מיערות וממקומות-מיסתור).
151. א. קובנר, שם, 17(36)170 ; ספר השוה"צ, ב', עמ' 416.
152. א. קובנר, שם, 25(2)4 ; מ. מאירי, שם, 4(114)4.
153. מ. מאירי, מורשת, A.471/10.
154. סימפוזיון תל-עמל, מי"ז, 2(81)4.
155. י. גלזר, שם, 17(55)4 (י. גלזר הופיע בשם „שקליאר“) ; ראה : סימפוזיון תל-עמל, עמ' 25, 28, 31.
156. סימפוזיון תל-עמל, שם, שם ; מ. מאירי, שם, 17(114)4.
157. סימפוזיון תל-עמל, שם, עמ' 28—30.
158. מדברי צביה לובטקין בוועה"פ של הקיבה"א ; ילקוט מורשת, ט"ז, עמ' 24.
159. מ. מאירי, שם, 2(114)4.
160. א. קובנר, שם, 19(36)170.
161. י. צוקרמן, שם, 24(53)4.
162. א. קובנר, שם, שם.
163. י. באואר, יד-טבנקין, חוב' י"א, עמ' 75 ; י. גוטמן, בעלטה ובמאבק, עמ' 202—214 ; י. גוטמן, הדים, 191, שנה י"ד, יולי 1969, עמ' 154—168.
164. י. צוקרמן, שם, 6, 8(53)4.
165. ס. גראייק, בתום ארבעים שנה, עמ' 56 ; ס. גראייק, מי"ז, 1(109)4.
166. י. צוקרמן, שם, 3, 5(53)4 ; ל. לוויטה, יד-טבנקין, חוב' י"א, עמ' 23.
167. י. גלזר, ארכ' ניר-דוד, עמ' 20 ; ספר השוה"צ, ב', עמ' 299.
168. י. באואר, יד-טבנקין, חוב' י"א, עמ' 73 ; א. קובנר, שם, 2(2)4.
169. ר. פלדמן, שם, 8(112)4 ; בשינוי גירסה קטן : אונ/ת"א, 25/28.
170. על הפגישות : א. לידובסקי, את"ה, דקל, עמ' 5 ; י. גלזר, ארכ' ניר-דוד, עמ' 19 ; א. קובנר, שם, 34(36/ב)170 ; סימפוזיון תל-עמל, שם, עמ' 10 ; י. באואר, הבריחה, עמ' 26. יש להבהיר בעניין תגובותיו של ד"ר זומרשטיין : הן נכונות לראשית 1945, כפי שהבאנו לעיל, ולא-כן לאחר המלחמה ; וראה : מ. ישי, בצל השואה, עמ' 75 ;

- ש. טאמט, בבואי למחרת, עמ' 61 ; י. גוטמן, ילקוט מורשת, ל"ג, עמ' 56—101 ;
י. צוקרמן, שם, 3(53)4 ; אצ"מ, S-26/1234, מ-24.3.1945.
171. ס. גראייק, בחום ארבעים שנה, עמ' 56.
172. א. קובנר, שם, 55(36/ב)170 ; י. גלזר, שם, 16(55)4 ; י. צוקרמן, שם, 25(53)4.
הבאים לרומניה ראו בוולוולה גיבור אמיתי.
173. י. רייכמן, שם, 8(77)4.
174. א. קובנר, שם, 38(36/ב)170 ; א. לידובסקי, שם, 38(62)4 ; ד. לוין, שם, 26(45)4 ;
י. באואר, הבריחה, עמ' 36. היה זה מהלך כבד-אחריות מצד צביה. לפי שלא היתה
„בת בלי-שם“, לא בקלות טושטשה עובדת היעלמה ; וראה : ס. גראייק, שם, עמ'
48 ; י. צוקרמן, שם, 8(53)4.
175. מ. מאירי, מורשת, A.4714 ; מ. מאירי, מי"ז, 4(114)4.
176. ספר השוה"צ, ב', עמ' 292 ; י. דקל, שם, 35(156)12 ; ר. פלדמן, שם, 11(112)4.
177. ס. גראייק, שם, 4(109)4 ; סת"ה, ג/2, עמ' 1031.
178. ס. גראייק, בחום 40 שנה, עמ' 57 ; י. צוקרמן, פרקים מן העיזבון, עמ' 44 ; סימפוזיון
תל-עמל, שם, 42(81)4 ; מ. רוזמן, שם, 38(38)4.
179. י. גלבלום, גזע כרות, עמ' 230 ; י. גוטמן, ילקוט מורשת, ל"ג, עמ' 66.
180. רוז'קה, להבות, עמ' 302 ; השוה"צ, 5.10.5(1) ; ר. פלדמן, שם, 7(112)4.
181. א. קובנר, שם, 26(36/ב)170.
182. א. קובנר, השוה"צ, שם ; ש. טאמט, בבואי למחרת, עמ' 51, 114 ; י. גוטמן, ילקוט
מורשת, ל"ג, עמ' 66 ; י. בן-דב, אנציקלופדיה של גלויות, י"ב, עמ' 424 ; י. כהן,
שם, עמ' 525 ; גלבלום, גזע כרות, עמ' 230.
183. הפוגרומים, ובמיוחד זה של קיילצה בקיץ 1946, חורגים ממסגרת הדיון.
184. את הגיעו חזרה לבריה"מ מאשרות רוב העדויות שבידי המחבר שגם קיים שיחת
סיכום עם י. שרייבר שנרשמה והיא ברשותו.
185. מ. מאירי, מורשת, A.439/9.
186. מ. טרצביצקי, מי"ז, 19(15)170 ; משפ' מאירי, 2(32/ב)170.
187. ב. יחיאלי, אונ/ת"א, 9, 17/10.
188. מ. ריכטר, מי"ז, 22(19)170.
189. ל. גלר, אונ/ת"א, 3, 9/5 ; מכטיגר, מי"ז, 18(14)170 ; פרידן, שם, 6(41)170.
190. א. שפסקי, אונ/ת"א, 8/38.
191. י. בת-ישראל, מי"ז, 19(169)12 ; י. דן, שם, 54(139)12 ; ר. פילדוס, שם, 37(157)12 ;
ק. סקופ, אונ/ת"א, אינ/1-14 ; י. חפץ, שם, אינ/2.
192. י. דקל, מי"ז, 27(12)156 ; וכן במכתב הבהרה שברשות המחבר.
193. חוברת „דפים“ לזכרו של א. הנדלר (מדברי י. צוקרמן).
194. י. ארנר, שם, 1(61)4 ; פ. פרבר, שם, 2(92/ב)4 ; ח. שייק, אונ/ת"א, 4/36.
195. ד. מלר, מי"ז, 4(47)4 ; וכן שיחת הבהרה עם הגב' ניסנבלט שנרשמה ושמורה אצל
המחבר.
196. י. מכטיגר, שם, 18(14)170.
197. ה. גלר, אונ/ת"א, 8/5.
198. פ. כנעני, מי"ז, 14(24)170.
199. מ. פוסטבסקי, שם, 19(21)170.
200. י. פרידן, שם, 6(41)170.
201. ז. אוסטרובר, שם, 14(35)170 ; ז. אוסטרובר, אונ/ת"א, 35/14.

202. י. דן, שם, 54/59(139)12.
203. ר. פילדוס, שם, 37(157)12.
204. מ. מאירי, שם, 2(ב/32)170.
205. י. גלזר, שם, 21(55)4.
206. מ. אגמי, שם, 12(44)4.
207. ר. פלדמן, שם, 12(112)4 ; פ. פרבר, שם, 2(ב/92)4.
208. א. קובנר, שם, 51(ב/36)170.
209. ס. גראייק, שם, 2(ב/92)4.
210. פ. פרבר, שם, שם.
211. ר. פלדמן, שם, 16(112)4 ; ד"ר פומפיאנסקי, שם, 7(33)170.
212. ג. וולקון (קלס), אונ"ת"א, אינ/10/55.
213. נסיעותיהם של ז'ניה, מולקה ופומרנץ חורגות ממסגרת חיבור זה מבחינת לוח-הזמנים ; וראה : גלבוע, לשמור לנצח, עמ' 213 ; ד. מלר, מי"ז, 4(47) ; א. דקל, בנתיבי הבריחה, ב/559 ; י. מלר, "דבר", מ-8.2.1957 ; י. כהן, אנציקלופדיה של גלויות, י"ב, עמ' 555.
214. י. רייכמן, מי"ז, 4(77).
215. י. גוטמן, ילקוט מורשת, ל"ג, עמ' 86, 96 ; ספר השוה"צ, כרך ב', עמ' 423.
216. א. אבן-דר, מי"ז, 16(90)4.
217. צ. נצר, שם, 26(21)4.
218. מ. מאירי, שם, 22, 26(114)4.
219. "רכבת שמטרר" היא מחוץ לנושא החיבור (וראה : ארכ' דליה, תיק שמטרר) ; שמטרר, מי"ז, א, ב, ג(36)4 ; צ. פריזנט-ד. לזר, שם, 170(45) (שניהם היו ממלווי הרכבת) ; י. באואר, הבריחה, עמ' 39 ; א. דקל, בנתיבי, עמ' 511 ; את"ה, דקל, 4415/כ"י.
220. א. קובנר, שם, 14(2)4 ; משפ' מאירי, שם, 38(32)170 ; נ. אורלוביץ-רזניק, אמא — המותר כבר לבכות ; ח. אבני, עם יהודים במחנות עקורים.
221. י. צוקרמן, שם, 15, 17(53)4.
222. י. צוקרמן, שם, עמ' 18.
223. י. צוקרמן, שם, עמ' 44 ; י. גלזר, שם, 4(55)4.
224. י. גלזר, ארכ' ניר-דוד, עמ' 17.
225. ייט"ב, 2/חו"ל-23/4, חוזר אנטק.
226. ז. אוטיץ, יד-טבנקין, חוב' י"א, עמ' 63.
227. ראה בנדון בהרחבה : שקלס, המאסף, ה', עמ' 91—141 ; ר. פרליס, תנועות הנוער, פרקים ג', ד' ו-ה', עמ' 34—103.
228. י. גלזר, ילקוט מורשת, י"ז, עמ' 187 ; י. שרצר, מי"ז, 14(38)170.
229. ספר טדיק, עמ' 106.
230. י. גלזר, שם, שם ; י. רידלניק, מי"ז, 15, 18(96)4.
231. דיון נרחב על "מנהיגות" ראה : א. שפירא, ברל, עמ' 123 ; מ. אלטשולר ועזרא מגדלסון, עיונים ביהדות זמננו, תשמ"ד, עמ' 62 ; ש. חולבסקי, המחתרת היהודית, עבודת דוקטור, ירושלים 1977, עמ' 328.
232. את"ה, 3796, דו"ח "שמעון" על הבריחה. איסר בן-צבי היה השליח הראשון של "המוסד" לבריחה בפולין.

מיבחר ביבליוגרפי

קובצי תעודות ופירסומי מוסדות

- בחבלי מלחמה, מועצת ה"איחוד" בעיירות, דצמבר 1940.
בימי שואה, מפי שליחים ל"החלוץ", עין-חרוד 1940.
ברלס חיים, הצלה בימי שואה, תשל"ה.
הזבקין אליהו, העלייה וההצלה בשנות השואה, ירושלים תש"ו.
ההסתדרות, מאסף, עורך: צ. רוזנשטיין, ת"א 1946.
הרוסי עמנואל, ספר המגבית, תעודות, ת"א תש"י.
השואה בתיעוד, עורכים: י. ארד, י. גוטמן, א. מרגליות, ירושלים תשל"ח.
ועידות ההסתדרות החמישית והשישית.
ועידת הקיבוץ-המאוחד, אשדות-יעקב, אוקטובר 1942.
ועידת מפלגת פועלי ארץ-ישראל, 17 באפריל 1942.
זיגלבוים-בוך (יידיש), ניו-יורק 1947.
חברה ותרבות, הקה"א השוה"צ 1935—1942, דו"ח לקראת המועצה הכללית השישית של הקיבוץ-הארצי, מרחביה 1942.
לאנדסמאנשאפטן אין ישראל (יידיש), עורך: ל. לאש, תל-אביב 1961.
מועצות ההסתדרות.
מועצות הקיבוץ המאוחד בגבעת-ברנר ובנען.
מועצות חבר הקבוצות, דגניה, 10.4.1942 ו-15.1.1943.
מקורות ועדויות, נוכח איום הפלישה הגרמנית, מחברות מחקר, ד', יד-טבנקין 1984.
ספר "דרור", קובץ התנועה (עורכים: ד. גוטספרוכט, ח. הדרי, א. רייכמן), עין-חרוד, תש"ז.
ספר הזוועות, תעודות, עדויות ודינים וחשבונות על שואת היהודים במלחמת-העולם השנייה (עורכים: בנימין מינץ, ישראל קלויזנר), ירושלים תש"ה.
ספר יהדות ליטא, ת"א תשל"ב.
ספר הפרטיזנים היהודים, כרך א'-ב', מרחביה 1959.
ספר השומר הצעיר, א' (עורכים: לוי דרור, ישראל רוזנצווייג), מרחביה 1956.
ספר התעודות, הוועד-הלאומי לכנסת ישראל בא"י תרע"ח—תש"ח, ירושלים 1963.
ספר תולדות ההגנה, ת"א, הכרכים משנות 1955—1973.
על משואות פולין, מרחביה 1940.
פראגר, מ., יוון מצולה החדש, יהדות פולגיה בצפורני הנאצים, ת"א 1941.
פרסומים יהודיים בברית-המועצות, 1917—1960 (עורך: ח. שמרוק), ירושלים תשכ"א.

Basinski, E., Stosunki Polsko — radzieckie w latach 1771—1945, Dokumenty i Materialy, Warszawa 1967.

Czapska, M., Polacy w Z.S.S.R. 1939—1942, Antologja, Paris 1963.

- Documents on Soviet-Polish Relations 1939–1945, Vol. I, London 1961.
- Dokumenty i Materiały do Historji Stosunków Polsko-Radzieckich, Warszawa 1974, Tom VII.
- Istoria Velikoy Otechestvennoy Voyny Sovetskogo Naroda, Moskva 1961, Tom 2.
- Polish-Soviet Relations, 1918–1943, Official Documents, Washington 1943.
- Polski Rocznik Statystyczny, Warszawa 1949.
- Report on the Relief Accorded to Polish Citizens of Jewish Nationality, September 1941 – April 1943, Teheran 1943.
- W dziesiątą rocznicę powstania P.P.R., Materiały i dokumenty, Warszawa 1952.
- Vneshnaya Politika Sovetskogo Soyuza, Period Otechestvennoy Voyny, Dokumenty i materialy 22 iyunia – 31 dekabria 1943.

מחקרים ועיון

- אדלשטיין יעקב, סיפורה של פרשיה בעלמה, כיוונים, 8, תש"ח, עמ' 125–131.
- אונטרמן הרב, דרגות של קדימה בהצלת נפשות, בפדיון שבויים, בצדקה ובהלוואה, לפי ההלכה, יד-שאול, ספר זכרון לוויינגורט, תל-אביב תשי"ג, עמ' נ"ו–ס"א.
- אורן ברוך, מוילנה דרך יאפאן, ילקוט מורשת, י"א, נובמבר 1939, עמ' 34–59.
- אטינגר שמואל האנטישמיות בעת החדשה, ת"א 1978.
- אלטשולר מרדכי, הייבסקציה בברית-המועצות 1918–1930, ת"א תשמ"א.
- אלטשולר מרדכי, מן המהפכה עד לגמר מלחמת-העולם השנייה, בקובץ: התפוצה, מורח-אירופה, ירושלים 1976, עמ' 21–61.
- אלטשולר מרדכי ומנדלסון עזרא, יהדות ברית-המועצות ופולין בין מלחמות העולם, בקובץ: עיונים ביהדות זמננו, ירושלים תשמ"ד, עמ' 53–64.
- ארד יצחק, וילנה היהודית במאבק וכליון, ת"א 1976.
- ארד יצחק, ריכוז הפליטים בוילנה, בקובץ: יד-ושם, ט', תשל"ג, עמ' 165–175.
- באואר יהודה, דיפלומטיה ומחתרת במדיניות הציונית, 1939–1945, מרחביה 1966.
- באואר יהודה, הברחה, ת"א 1970.
- באואר יהודה, השואה – היבטים היסטוריים, ת"א 1982.
- באואר יהודה, תגובות בעת השואה, נסיונות עמידה, התנגדות, הצלה, ת"א 1983.
- באואר יהודה, פעולות הצלה דרך וילנה, בקובץ: יד-ושם, ט', תשל"ג, עמ' 177–183.
- ברטיש רומאן, פזורת יהודי-פולין במלחמת-העולם השנייה, גלעד, א', 1973, עמ' 251–298.
- בוים ליאון, שיטת הפספורטים בברית-המועצות והשפעתה על מצב היהודים, שבות, 3, תשל"ה, עמ' 7–16.
- בן-אברהם ברוך, הכר-הקבוצות, התפתחותו החברתית והרעיונית, ת"א 1976.
- בראון א. צבי ולוין דב, תולדותיה של מחתרת, האירגון הלוחם של יהודי-קובנה, ירושלים תשכ"ב.
- גוטמן ישראל, יהודי וארשה, 1939–1943, גיטו, מחתרת, מרד, ת"א 1977.
- גוטמן ישראל, היהודים בפולין אחרי מלחמת העולם השנייה, ירושלים תשמ"ה.

גוטמן ישראל, היהודים בצבא אנדרס בברית-המועצות, בקובץ: יד-ושם, י"ב, ירושלים תשל"ח, עמ' 171—214.

גלבר יואב, תולדות ההתנחלות, כרכים א' ו-ג'.

דיקון, ר., מה, "אופראנה" עד הקג"ב, ת"א 1975.

הורוביץ אריאל, שליחותו של מנחם בדר בקושטא, ילקוט מורשת, ל"ה, אפריל 1983, עמ' 153—202.

הורוביץ דן וליסק משה, מיישוב למדינה, ת"א 1977.

וסרשטיין ברנרד, בריטניה ויהודי אירופה, 1945—939, ת"א 1982.

חולבסקי שלום, המחתרת היהודית בגיטאות בלורוסיה המוקדמת בימי השואה, ירושלים 1977.

טלמון יעקב, בעידן האלימות, ת"א 1974.

ישי יעל, סיעתיות בתנועת העבודה, סיעה ב' במפא"י, תל-אביב 1978.

כנען חביב, היישוב היהודי בא"י במלחמת-העולם השנייה, משואה, ד', אפריל 1976, עמ' 134—162.

לאקוויר זאב, הפוד הנורא, ת"א-ירושלים 1981.

לזין דב, עם הגב אל הקיר, לחימת יהודי לטביה בנאצים 1941—1945, ת"א תשל"ח.

ליטבק יוסף, פליטים יהודים מפולין בברית-המועצות, 1939—1946, ירושלים 1983.

ליטק, מ., האלימות של היישוב בארץ-ישראל, ת"א תשמ"ח.

לשצ'ינסקי יעקב, תפוצת ישראל לאחר המלחמה, ת"א תש"ח.

לשצ'ינסקי יעקב, הפזורה היהודית, ירושלים תשכ"א.

מורגנשטרן אריה, ועד ההצלה המאוחד ב-1943—1945, ילקוט מורשת, י"ג, יוני 1971, עמ' 60—103.

מורס ארתור, והעולם שתק עת ניספו שישה מיליונים, 1972.

מישל הנרי, תנועת המרי מתוך אספקלריה של תנועת המרי האירופית, בקובץ: העמידה היהודית בתקופת השואה, ירושלים אפריל 1968, עמ' 288—295.

נוסבאום קלמן, חלקם של היהודים באירגון ובפעולות ההצלה של הצבא הפולני בברית-המועצות, ת"א 1979.

נוסבאום קלמן, "לגיון יהודי" או אחיזת-עיניים, שבות, 10, תשמ"ד, עמ' 47—54.

סמולר הרש, החיים היהודיים במערב בלורוסיה הסובייטית, 1939—1941, שבות, 4, תשל"ו, עמ' 126—136.

ספקטור שמואל, שואת יהודי ווהלין, 1941—1944, ירושלים 1982.

עופר דליה, פעולות עזרה והצלה של "המשלחת הארצישראלית" בקושטא, 1943, ילקוט מורשת, ט"ו, חשוון תשל"ג, עמ' 33—58.

פורת דינה, סיבות וגסיבות למתן אשרות-מעבר סובייטיות לפליטי-פולין היהודיים בוילנה בשנים 1940—1941, שבות, 6, תשל"ח, עמ' 54—67.

פורת דינה, "אל-דמי" קבוצת אנשי-רוח בארץ-ישראל נוכח השואה, ציונות, ה', אפריל 1983, עמ' 240—270.

פורת דינה, חלקה של הנהלת הסוכנות בירושלים במאמצים להצלת יהודי-אירופה בשנים 1942—1945, אוניברסיטת ת"א, 1983.

פינצוק בן-ציון, יהודי ברית-המועצות מול פני השואה, ת"א תשל"ט.

פינצוק בן-ציון, הגליית יהודים מן השטחים שצורפו לברית-המועצות בשנים 1939—1940, שבות, 2, תשל"ד, עמ' 48—54.

פינצוק בן-ציון, מדיניות הפינוי הסובייטית והצלת יהודי ברית-המועצות במלחמת-העולם השנייה, שבות, 8, תשמ"א, עמ' 81—85.

פרליס רבקה, תנועות הנוער החלוציות בפולין הכבושה בידי הנאצים בתקופת השואה, ירושלים 1982.

פרלמוטר שלמה, הכתובות בבית-הכנסת בקובל, ילקוט מורשת, ל"ה, אפריל 1983, עמ' 152—131.

קוז'ן מאיר, בעיות במחקר קורותיהם של הפליטים היהודים בבריה"מ, בקובץ: יד-ושם, ג', ירושלים תשי"ט, עמ' 128—109.

קולת ישראל, בן-גוריון: הדמות הגדולה, מולד, 22, דצמבר 1971, עמ' 351—340.

קלס שלמה, מחתרת ציונית-חלוצית בבריה"מ, 1941—1939, מאסף, ה', תשל"ג, עמ' 145—31.

רדליך שמעון, היהודים בשטחים שסופחו לברית-המועצות, 1941—1939, בחינות, ו', 1970, עמ' 79—70.

רדליך שמעון, היהודים בצבא אנדרס בברית-המועצות, 1942—1941, ילקוט מורשת, י"ד, אפריל 1972, עמ' 154—143.

שביב, הרב יהודה, בירורים בהלכות פדיון שבויים, נעם, שנתון לבירור בעיות הלכה, עמ' צ"ו—קט"ו.

שניאורסון פישל, פסיכולוגיה היסטורית של שואה ותקומה, ת"א תשכ"ח.

שפירא אניטה, ברל, תל-אביב 1980.

Arendt, H., *The Origins of Totalitarianism*, New-York-London 1973.

Bauer, Y., *American Jewry and the Holocaust*, Detroit 1981.

Bauer, Y., When did they know? *Midstream*, April 1968, Vol. XIV, No. 4.

Bernard, H., *La Resistance, 1940—1945*, Bruxelles 1969.

Feingold, H. L., *The Politics of Rescue, The Roosevelt Administration and the Holocaust, 1938—1945*.

Ginsburgs, G., *Soviet Citizenship Law*, Leiden 1968.

Kersten, K., *Repatriacja Ludności Polskiej po II Wojnie swiatowej*, Wroclaw 1974.

Liddell-Hart, B. H., *History of the Second World War*, New-York 1982.

Pobóg-Malinowski, W., *Najnowsza Historia polityczna Polski, 1864—1945*, III Vol., London 1960.

Redlich, Sh., *The Jews Under Soviet Rule During World War II*, New-York 1968.

Rozek, E. J., *Allied Wartime Diplomacy — a Pattern in Poland*, New-York 1958.

Shimoni, G., *Jews and Zionism, the South-African Experience, 1910—1967*, Cape-Town 1980.

Trela, K., *Repatriacja Ludnosci Polskiej Po II wojnie swiatowej*, Warszawa 1974.

Tylor, A. J. P., *The Origins of the Second World War*, London 1961.

Weinryb, B. D., in: *The Jews in the Soviet Satellites*, Syracuse 1953.

Werth, A., *Russia at War, 1941—1945*, London 1964.

זכרונות ומאמרים

- אביבי, א. (יוזוק), ואני בגולת סיביר, ירושלים תשמ"ג.
- אבידוב יאני, נתיבים נעלמים, עם ההעפלה במחתרת, במדבר, בים, תל-אביב 1967.
- אבני חיים, עם יהודים במחנות עקורים, רשמי-שליחות 1945—1947, תל-אביב תשמ"א.
- אפק, חוברת זכרון לאברהם בורגשטיין, עברון 1960.
- אוטיץ זאב, במאבק להקמת המדינה, יד-טבנקין, חוב' י"א, עמ' 62—64.
- אורלוביץ-רזניק נסיה, אמא, המותר כבר לכנות, תל-אביב.
- אטלס יהודה, עד עמוד התלייה, עלילות המחתרת בעיראק, ת"א 1971.
- אייבשיץ יהושע, ארץ-ישראל כגורם משפיע בגיטאות ובמחנות הריכוז, קריית-אתא תשל"ג.
- אליאסברג יעקב, בעולם ההפיכות, ירושלים תשכ"ה.
- אצלנו, מס' 3, חוברת מיוחדת לציון 40 שנה לעליית ההשלמה, שנה 48, בית-זרע 1982.
- אקרמן, מ., בצל מוסקבה, פרשת חיים בסיביריה, ת"א 1953.
- ארזי ראובן, יהדות פולין אחרי המלחמה, גשר, חוב' 2-1 (96-97), 1979.
- אתי אברהם וניישטט מרדכי, קורותיה של תנועה, נצ"ח בלמכיה, ת"א 1972.
- בגין מנחם, בלילות לבנים, קורותיו של אסיר ציון ברוסיה, ירושלים תשי"ג.
- בדר מנחם, שליחויות עצובות, מרחביה 1954.
- בונדי רות, השליח, חייו ומותו של אנצו סירני, ת"א 1974.
- ביבי מרדכי, מארבע כנפות הנהריים, ת"א תשמ"ג.
- בליז'ובסקי נתן, "החלוץ" בנדודים ובמחתרת, מחנה בנדודיו, מבפנים, מאי 1941, עמ' 52—64.
- בנאי יעקב (מזל), היילים אלמונים, ספר מבצעי לח"י, ת"א תשי"ח.
- בנארי נחום, ממעמקים, מבפנים, ינואר 1942, עמ' 130—133.
- בן-גוריון דוד, במערכה, כרך ב', ת"א תש"ז.
- בן-דב ישראל, פוילישער אנטיסעמיטיזם אין די יארן 1939—1946, בתוך: אנציקלופדיה של גלויות, י"ב, עמ' 407—438.
- בן-עמי, בין הפטיש והמגל, נסיון אישי בקרב יהודי בריה"מ, ת"א 1970.
- בנשלום בן-ציון, בסער כיום סופה, פרקי פולין, ת"א 1944.
- בר מרים, לילות משקנט, ת"א 1970.
- בר-זוהר מיכאל, הנזקמים, ת"א תשכ"ט.
- ברזילי יוסף, זוהר בחצות, ת"א 1983.
- בר-יחזקאל, מ., במעגל הפתוח, ת"א 1973.
- ברלס חיים, מיבצע עליית ליטא, דפים לחקר השואה והמרד, סידרה ב', מאסף א', תשל"ל, עמ' 246—255.
- ברנצ'וק, ש. — פרליס, י., "החלוץ" בימי החורבן בפולין, מבפנים, אוגוסט 1940, עמ' 107—117.
- גאר יוסף, ווידעראנגען, אויטאביאגראפישע פארצייכנונגען, ת"א 1961.
- גאר יוסף, אזוי איז עס געשען אין ליטע, ת"א תשכ"ב.
- גבלבר אברהם, החלוץ בנדודים ובמחתרת, מבפנים, מאי 1941, עמ' 53—58.
- גבעוני י., לקראת גולה, פרקי יומן, מבפנים, מאי 1946, עמ' 694—706.
- גולדה [מאיר], בדגל העבודה, ת"א 1973.
- גולדמן נחום, זכרונות, ירושלים תשל"ב.
- גולדפרב צבי, עד קו הקץ, ת"א 1980.
- גולומב אליהו, הביון עוז, ת"א תשט"ו.

גורפונקל לייב, קובנה היהודית בחורבנה, ירושלים תשי"ט.
 גל משה, על פני ארצות וימים בדרך לארץ-ישראל, ילקוט מורשת, ל"ב, דצמבר 1981, עמ' 71—100.

גלבוע, יהושע א., לשמור לנצח, פרקי אסיר בברית-המועצות, ת"א 1963.
 גלבולום משה, גזע כרות, בגיטו וארשה ובבונקר עד השיחרור, ת"א תש"ז.
 גלזר ישראל, תנועה על חורבות, ילקוט מורשת, כ"ז, אפריל 1979, עמ' 173—200.
 גראייק שלום (סטפאן), בתום ארבעים שנה, ת"א 1984.
 גרוסמן חייקה, אנשי המתתרת, מרחביה 1950.
 גרוסמן משה, בארץ האגדתית הפשוטה, ת"א תשי"א.
 גרינבוים יצחק, בימי חורבן ושואה, ת"ש—תש"ו, ירושלים—ת"א תש"ו.
 גריס נח, צווישן פריינד, פאריס 1953.
 דן הלל, בדרך לא פלולה, ת"א 1963.
 דן חיים, ממדבר מצרים ועד מינכן, ת"א 1972.
 "דפים", חוברת זכרון לאוסקר הנדלר, לוחמי-הגיטאות 1978.
 דקל אפרים, בנתיבי הבריחה, ת"א 1958.
 דרור לוי, שומרי הגחלת, ספר השומר הצעיר, כרך ב', 104—199.
 דרור לוי, על השוה"צ בליטא, השומר הצעיר (שבועון), ת"א נובמבר 1940.
 הבריגדה, עורך: ליפשיץ, תל-אביב 1947.
 הכהן דוד, עת לספר, ת"א תשל"ד.
 הלמן יהודה, על פרשה כאובה אחת, יד-טבנקין, חוב' ל"א, נובמבר 1981, עמ' 27—32.
 הלמן יהודה, עם אחים במחתרת, בימי שואה, עמ' 204—248.
 ורהפטיג זרח, פליט ושריד בימי השואה, ירושלים תשמ"ד.
 זאק אברהם, אויף שליכון פון הפקר, א' ו-ב', בואנוס-איירס 1958.
 חבס ברכה, אחים קרובים-נידחים, ת"א תש"ג.
 טאובן, ב. ד., באיחור של שלושים שנה, ת"א 1983.
 טבנקין יצחק, דברים, כרך ד', ת"א 1976.
 טורקאוו, י., נאך דער באפרייאונג, בואנוס-איירס 1950.
 מדיק, דוד פיק, משלו, אתו, עליו, נצר-סירני 1979.
 טנגבוים-בקר נינה, האדם הלוחם, מרדכי טנגבוים-תמרוך, ירושלים תשל"ד.
 טרטקובר אריה, הפעילות המדינית למען יהודי פולין על אדמת אמריקה, גלעד, ו', עמ' 164—167.

טרצביצקי מאיר, קטעי-יומן, על משואות פולין, מרחביה, עמ' מ"ג—מ"ט.
 יוכבדוביץ-כהני דוד, גילגול מחילות, מרחביה 1973.
 יחיאל'ס, בין שני נהרות, ת"א ניסן תשכ"ה.
 יערי מאיר, בדרך ארוכה, כתבים, מרחביה 1947.
 ירושלמי, א., ילדי השואה, חיפה תשכ"א.
 ישי משה, בצל השואה, רשמי שליחות בפולין 1945—1946, תשל"ג.
 ישי משה, ציר ללא תואר, רשמי שליחות ומסע לפרס, ת"א תש"י.
 כהן אהרן, עם אמבולנסים למהרן, מרחביה 1943.
 כהן יעקב, אונטער די פאזעטישע הימלען, ת"א 1961.
 כהן יוחנן, הבריחה הגדולה מפולין, אנציקלופדיה של גלויות, כרך י"ב, עמ' 519—560.
 כנען חביב, מאתיים ימי חרדה, א"י מול צבא רומל, מאי—נובמבר 1942, ת"א.
 לאכאוויצקי משה, חורבן ניעסוויטש, ת"א 1948.
 לב אסתר, בימי מלחמה והברחת גבולות, מבפנים, מאי 1941, עמ' 53—58.

- לבון פנחס, בנתיבי עיון ומאבק, ת"א 1968.
- לבינשטיין מאיר, על קו הקץ, ת"א 1975.
- לובטקין צביה, בימי כליון ומרד, 1980.
- לוקר ברל, מקיטוב עד ירושלים, ירושלים תש"ל.
- ליבנשטיין אליעזר, מלחמתנו, קובץ א' (כ"ה), ינואר 1945.
- לידובסקי אליעזר, לא כצאן לטבח, ת"א 1982.
- ליפסקר אברהם (רשימה בלי כותרת), בקובץ: על משואות פולין, מרחביה, עמ' ט'—י"א.
- מגן בפתר (עורך: י. זרובבל), ירושלים תש"ח.
- מול האויב הנאצי, לוחמים מספרים, 1939—1945, ת"א 1961.
- מיליקובסקי זאב, בצבא האדום עם פרוץ המלחמה, ילקוט מורשת, כ"ה, אפריל 1978, עמ' 61—76.
- מפע ההצלה (מסעו של הרב הרצוג לאירופה), ירושלים אייר תש"ז.
- מרדור מאיר (מוניה), שליחות עלומה, ת"א 1957.
- ניישטט מלך, מעבר לחומה, ת"א מארס 1943.
- ניישטט מלך, תנועתנו בתקופת המלחמה, בקובץ: בחבלי-מלחמה, עמ' 14—34.
- סאמט שמעון, בבואי למחרת, מסע בפולין 1946, ת"א תש"ו.
- סוצקאווער אברהם, במלאת לו שבעים, ירושלים כסלו תשמ"ד.
- סורקיס מרדכי, הבריגדה ועזרתה, יד-טבנקין, חוב' י"א, עמ' 28.
- ספרי זכרון של קהילות ישראל.
- עדיסאן, י., מיינע פיר יאר אין סאוויעטן-רוסלאנד, פאריס 1953.
- פישער ל., א פריזירער אין לאגר, ת"א תשל"ה.
- פלגי יואל, רוח גדולה באה, ת"א 1978.
- פעלד עובדיה, פינף יאר אין סאציאליסטישן פאטערלאנד, ת"א 1972.
- פריטל דוד, 40 שנה לחיסול המחתרת החלוצית במערב-אוקראינה, האינטליגנציה היהודית
בבריה"מ, מס' 5, ספטמבר 1981, עמ' 137—144.
- פרנקל ויקטור, האדם מחפש משמעות, ת"א תשל"ו.
- צוקרמן יצחק (אנטק), פרקים מן העזבון, תשמ"ב.
- צור שלום, חברי השומר-הצעיר בארכיפלג, ילקוט מורשת, כ"א, יוני 1976, עמ' 35—56.
- צור שלום, תיק צ'רנוביץ (בהכנה לדפוס), ארכיון גבעת-חביבה.
- צ'ו'יק משה, הוויכוחים האידיאולוגיים בריכוז הווילנאי, ילקוט מורשת, כ"ד, 1977.
- ציזלינג אהרון, עם האמבולנסים לטהרן, מבפנים, יוני 1944, עמ' 202—207.
- צימנד דוד, בשליחות הצלה, משואה, ד', אפריל 1976, עמ' 89—124.
- קאהן מארק, על פעולות האצ"ל בפולין, האומה, שנה י"ט, חוב' ג', 65, דצמבר 1981.
- קאפלאן, ז., הינטער די קראטן אין ראטנפארבאנד, ת"א 1959.
- קובנר אבא, על הגשר הצר, מסות בעל-פה, ת"א 1981.
- קול משה, המאבק המחתרתי על הקיום הציוני בברית-המועצות, משואה, ד', אפריל 1976.
- קורץ יעקב, ספר עדות, ת"א תש"ד.
- קורצ'ק רייזל (רוז'קה), להבות באפר, מרחביה 1965.
- קמינסקה-מירון אידה, מפיוטרקוב ועד הקולחוז הטורקמני בבוכארה, ילקוט מורשת, כ"ד, אוקטובר 1977, עמ' 179—196.
- רבינוביץ, י., ממוסקבה עד ירושלים, ירושלים 1956.
- רודניצקי אליהו, שנה ברזיה, ת"א תש"ה.
- רזניק ניסן, התנועה בגיטו וילנה וביערות ליטא, משואה, א', 1973, עמ' 50—65.
- ריבלס עזרא, ברזל מעבר למסך, ת"א 1981.

רייס אנשל, בפעירות התקופה, ת"א 1982.
 ריכטר (יחיאלי) מרים, בבתי-כלא סובייטיים 1939—1941, ילקוט מורשת, כ"ו, נובמבר 1978.
 ריפתין יעקב, בזמנרת, עין-שמר, ת"א 1978.
 שאשקעס חיים, פולין 1946, איינדרוקן פון א רייזע, בואנוס-איירס 1946.
 שטשעקאטש לייב, געמא קאלמובאנקא, ת"א 1951.
 שייב (אלדד) ישראל, מעשר ראשון, ת"א תש"י.
 שניידר, ל. (ארטק), כחיה נרדפת, ת"א תשל"ז.
 תומר בן-ציון, אדום ולבן וריח תפוחי-זהב (ילדי-מהרן), ירושלים תשל"ב.

Anders, W., Bez ostatniego Rozdziału, Wspomnienia z lat 1939—1946, Newton (Wales) 1959.

Anders, W., Życie i chwala, Londyn 1970.

Elkins, M., Forged in Fury, New-York 1971.

Gliksman, I., Tell the West, New-York 1948.

Handlin, O., A Continuing Task, The American Jewish Joint Distribution Committee, 1914—1964, New-York 1964.

Karski, J., Story of a Secret State, Boston 1944.

Kot, S., Listy z Rosji do generała Sikorskiego, Londyn 1955.

כתבי-עת, עלונים ועיתונים

בחינות, עיון ומחקר בבעיית יהודי ברית-המועצות ומזרח-אירופה (ראש המערכת: מ. אלטשולר), האוניברסיטה העברית, ירושלים.

ביולטינים תקופתיים וחד-פעמיים של הזרמים הקיבוציים, מרכזי המפלגות והנהגות תנועות הנוער החלוציות.

גלעד, מאסף לתולדות יהדות פולין (ראש המערכת: מ. מישקיןסקי), אוניברסיטת ת"א.
 גשר, רבעון לשאלות חיי האומה, קי"ע, ירושלים.
 דפים לחקר השואה והמרד, בית לוחמי-הגיטאות.
 האומה, רבעון, ירושלים-ת"א.

האינטליגנציה היהודית בברית-המועצות (עורך: דוד פריטל), ת"א.

הדים לשאלות החברה הקיבוצית, רבעון הקיבוץ-הארצי השומר-הצעיר, מרחביה.

העולם, עתונה המרכזי של ההסתדרות הציונית העולמית (עורך: מ. קליינמן), ירושלים.
 הציונות, מאסף לתולדות התנועה הציונית והיישוב היהודי בא"י (ראש המערכת: ד. קרפי), אוניברסיטת ת"א.

יד-ושם, מחקרים בפרשיות השואה והגבורה, ירושלים.

ילקוט מורשת, כתב-עת לתיעוד ועיון, בית-עדות ע"ש מרדכי אנילביץ', ת"א.

כיוונים, כתב-עת ליהדות ולציונות (ראש המערכת: י. בך), ירושלים.

Liga V (השם בלועזית והחבורת בעברית), הוצאה פנימית של מפא"י מ-20.12.1944.

מאסף, כתבים לחקר תנועת הפועלים היהודית, גבעת-חביבה.

מכפנים, רבעון הקיבוץ-המאוחד, עין-חרוד.
 מולד, ירחון מדיני וספרותי, ת"א.
 מלחמתנו, ירחון מפא"י (מ-1942 עד 1946), ת"א.
 ממעמקים, עתון השוה"צ בליטא והריכוז השומרי בוילנה, קובנה-וילנה, ינואר 1940, יוני 1940.
 משואה, שנתון לתודעת השואה והגבורה, תל-יצחק-תל-אביב.
 נעם, שנתון לבירור בעיות הלכה, ירושלים.
 עתונים יומיים בארץ ובגולה.
 פרסומי מוזיאון הלוחמים והפרטיזנים, ת"א.
 צרור מכתבים, הקיה"מ, עין-חרוד.
 שבות, יהדות ברית-המועצות ומזרח-אירופה, שנתון, תש"ו.

Kwapinski, J., 1939—1945 (Z pamietnika), Londyn 1947.
 Margulin, Yu. B., Puteshestviye V Stranu Tsheka, New-York 1952.
 Poliakov, Yu. A., Eshaloni idut na vostok, Moskva 1966.
 Rosen, L. S. (Czekacz), Cry in the Wilderness, New-York-Tel-Aviv 1966.
 Sheskin, M., Moy Dolgi Put v Jeruzalim, Jerusalem 1980.
 Unity in Dispersion, a History of the World Jewish Congresss, N.Y. 1948.
 Zabiello, S., O Rząd i Granice, Warszawa 1970.

עדויות בארכיונים

- גלזר (שקליאר) ישראל, מי"ז, 4(55)
 גלזר ישראל, ארכ' ניר-דוד
 גלר חיים, מי"ז, 59(3)
 גלר לאה, אינ' / 9
 גראייק סטפן, מי"ז, 59(12)
 גרוס נחמיה, מי"ז, 59(12)
 דאהן בן-ציון, מי"ז, 12(215)
 דובקין אליהו, אינ' / 90
 דוידוביץ מיכאל, מי"ז, 12(115)
 דן יהודה, מי"ז, 12(138)
 דניאלי שמעון (סימון), מי"ז, 59(13)
 דקל (וידוקלה) יצחק, מי"ז, 12(156)
 דקל יצחק, מורשת, A.602
 דקל יצחק, לוחהג"ט, עדויות
 הדרי זאב (וניה פומרנץ), מורשת, A.658
 הולץ (אלון) חיים, מורשת, D.2.10
 היילפרין יחזקאל, מי"ז, 170(13)
 הכהן טוביה, מי"ז, 59(10)
 הלברטל חיים, מי"ז, 170(30)
 הלמן יהודה (יודקה), מי"ז, 59(15)
 המל יצחק, מי"ז, 59(23)
 המעפיל (חייקין מנשה), מי"ז, 12(122)
 השלזון אסיה, מי"ז, 12(55)
 הרצברג נחום, מי"ז, 170(4)
 וולקייביץ, לוחהג"ט, עדויות
 וולקין (קלס) ז'ניה, אינ' / 55
 וורסס (חולבסקי) אידה, מורשת, A.745
 וורשבצ'יק עקיבא, מורשת, A.279
 וייכסלפיש אפרים, מי"ז, 170(39)
 ויינר ישעיהו (שייקה), מי"ז, 12(131)
 ויינר ישעיהו (שייקה), מורשת, A.775
 ולדמן דב, מי"ז, 12(48)
 וסט בנימין, מורשת, A.338
 ורהפטיג זרח, מי"ז, 12(130)
 זיידנמן לודביג, מי"ז, 170(34)
 זיידנמן לודביג, איו"ש, 048/37
 זלוטניצקי ברונקה, אינ' / 13
 זלנפריינד משה, מי"ז, 170(16)
 זלמנסון (זיו) יצחק, מי"ז, 59(1)
 זרביצקי (קלס) חייקה, מי"ז, (קלטת) 170
 חזן-יערי בלה, מי"ז, 12(100)
 חלמיש נחמה, מורשת, A.847
- אבי-עמוס (בהט), מי"ז, 12(177)
 אבן-דר אברהם, מי"ז, 4(90)
 אגמי משה, מי"ז, 170(31)
 אוסטרובר זישו, מי"ז, 170(35)
 אוסטרובר זישו, מורשת, A.837
 אוסטרובר זישו, אינ' / 2
 אוקרנט סיני, לוחהג"ט, עדויות
 אורלוביץ-רזניק נסיה, מורשת, A.821
 אייכנוולד ישראל, מי"ז, 4(41)
 איינציגר משה, אינ' / 1
 „אירא“, מי"ז, 12(179)
 „אלמוני“, מורשת, A.284
 אמרנט שמואל, מי"ז, 4(23)
 ארגוב לוי, מי"ז, 4(60)
 ארנר יעקב, מי"ז, 4(61)
 בוברוב צבי, אינ' / 3
 בוקסר חנה, מי"ז, 59(11)
 בורוביץ יהושע, אינ' / 4
 בורנשטיין אברהם, מורשת, A.644
 בורשטיין ש., איו"ש, 0/12/19
 בלומר (פלאקס) אלקה, מי"ז, 12(36)
 בליז'ובסקי נתן, מי"ז, 170(6)
 בליימן לייב, מי"ז, 12(49)
 בן-גברי ד"ר, מי"ז, 12(176)
 בן-חיים שמואל (מוליה), אינ' / 5
 בנימיני שרה, מי"ז, 4(69)
 „בן-משה“, מי"ז, 170(40)
 בן-שלום בונים, מי"ז, 170(29)
 בקין שמעון (בבקה), מי"ז, 12(35)
 ברזילי ישראל, מורשת, עדות שמורה
 הרב ברומברג, איו"ש, 03-3260
 בריק (ברק) צבי, מי"ז, 12(150)
 בשן אליעזר, אינ' / 6
 בשן אליעזר, מורשת, A.951
 בשן אליעזר, איו"ש, 03-2242
 בת-ישראל (קמחי) יפה, מי"ז, 12(162)
 גולומב נפתלי, ארכ' ניר-דוד, קלטת ב'
 גור מרדכי, מי"ז, 59(12)
 גורליק (וולטמן) גונה, ברשות המחבר
 גייער זליג, מורשת, A.363
 גלובינסקי נחמן, אינ' / 60
 גל יצחק, אינ' / 7

- חפץ יעקב, אינ / 3
 טופח אברהם, אינ / 14
 טקאטש שמואל, אינ / 15
 טרטקובר אריה. מורשת, A.339
 טרצביצקי מאיר, מי"ז, 170(15)
 טשעמני מלך, אינ / 6
 יאשפן אברהם, מי"ז, 12(29)
 „יחזקאלני“, מי"ז, 12(129)
 יחיאלי ברוך, אינ / 17
 ינאי יעקב, מי"ז, 12(238)
 יעקובוביץ יוסף, מי"ז, 170(8)
 יעקובוביץ יוסף, לוחהג"ט, עדויות
 ירדני שולמית, מי"ז, 12(172)
 ישי טינה, מי"ז, 170(11)
 ישי משה, מי"ז, 170(10)
 כהנא הרב, מי"ז, 4(15)
 כוכבי (שטרלינג), לוחהג"ט, עדויות
 כמיאל שלום, מי"ז, 59(27)
 כנעני (הנדלסמן) פנחס, מי"ז, 170(24)
 כרמיל משה, מי"ז, 170(3)
 לבבי יחיאל, אינ / 18
 לביאש אבא, לוחהג"ט, עדויות
 לבנה (זילברפרב) זלמן, מי"ז, 170(2)
 לוי יעקב, מי"ז, 12(173)
 לוין (האחים), מי"ז, 170(22)
 לוין דב, מי"ז, 4(45)
 לוין יעקב, מי"ז, 12(173)
 לויתן ראובן, מי"ז, 12(10)
 לורד חיים, מורשת, A.247
 לזר חיים, מי"ז, 12(79)
 לידובסקי אליעזר, מי"ז, 4(62)
 ליפשיץ, לוחהג"ט, עדויות
 מאירי הדסה ומשה, מי"ז, 170(32)
 מאירי משה (בן), מי"ז, 4(114)
 מאירי משה (בן), מורשת, A.439 ו-A.471
 מולק יהושע, מי"ז, 12(51)
 מיירנץ י., לוחהג"ט, עדויות
 מיינקובסקי זיסקינד, אינ / 61
 מכטיגר יחיאל, מי"ז, 59(24) ו-170(14)
 מלר דוד, מי"ז, 4(47)
 מן סליושה ושלמה, אינ / 21
 מרקוס משה, מורשת, A.998
 נורוק, הרב מרדכי, מי"ז, 12(3)
 נטע (נטקין) משה, מי"ז, 170(5)
- נעמן (פרליבטר) שמואל, אינ / 22
 נצר (מלניצר) צבי, מי"ז, 170(9) ו-12(138)
 נצר צבי, לוחהג"ט, עדויות
 סושקיס יהושע (סשה), מי"ז, 170(20)
 סימפוזיון בכפר-מנחם, מי"ז, 170(25)
 סימפוזיון בתל-עמל, מי"ז, 4(81)
 טלובה אריה, מי"ז, 12(81)
 ספיר ישראל, מי"ז, 170(7)
 טפקטור חנקה, מורשת, A.195
 סקופ קופל, אינ / 14
 עופרי א., מי"ז, 4(24)
 פודמסקי פייבל, מורשת, D.2.11
 פומפיאנסקי ד"ר, מי"ז, 170(33)
 פומפיאנסקי יהודה, מי"ז, 12(149)
 פוסטבסקי מלך, מי"ז, 170(21)
 פילדוס רבקה, מי"ז, 12(157)
 פלד חיים (שייע), מי"ז, 170(27)
 פלדמן (ניסנבוים) צפורה, אינ / 26
 פלדמן צפורה, לוחהג"ט, עדויות
 פלדמן רפאל, מי"ז, 4(112)
 פלדמן רפאל, אינ / 25
 פלקוב (פיאלקוב), א., אינ / 28
 פאלקוב אריה, מי"ז, 5(184)
 פסמן צ'רלס, מי"ז, 4(71)
 פרבר פישל, מי"ז, 4(92)
 פרבר פישל, לוחהג"ט, עדויות
 פרופ בלה ויעקב, מי"ז, 12(133)
 פריד שלמה, אינ / 29
 פרידמן ישראל, מי"ז, 12(184)
 פרידן יהודה, מי"ז, 170(41)
 פריזנט-לזר, מי"ז, 170(45)
 פריטל דוד, לוחהג"ט, עדויות
 צדרבוים מרדכי (מוניו), מי"ז, 170(17)
 צוקרמן יצחק (אנטק), מי"ז, 4(53) ו-59(14)
 ציזלינג אהרון, מורשת, A.339.2
 צור (וולוכוויאנסקי) שלום, מי"ז, 59(6)
 צור שלום, מורשת, A.649
 צמח ישראל, מי"ז, 12(243)
 קאהן מארק, אי"ש, 03-2863
 קובנר אבא, מי"ז, 170(36), 4(2) ו-12(83)
 קופיט ישראל, לוחהג"ט, עדויות
 קופרשטיין מאיר, אינ / 31
 קמחי (מלר) מרדכי (מאכס), מורשת, A.626
 קמינסקה-מירון אידה, אינ / 32

- קפלן י., מי"ז, 12(229)
 רובינשטיין אביגדור, מורשת, A.269
 רובינשטיין מתלא, מי"ז, 170(42)
 רוזמן מרדכי, מי"ז, 170(44) ו-4(38)
 רוזמן מרדכי, אינ / 33
 רוזמן מרדכי, מורשת, A.569
 רוטמן מרדכי (מוטק), מורשת, A.687
 רוטמן מרדכי (מוטק), אינ / 34
 רזניק ניסן, מי"ז, 12(59)
 רידלניק ישראל, מורשת, A.271
 רידלניק ישראל, מי"ז, 4(96)
 רייכמן יצחק (פאשה), מי"ז, 4(77)
 ריכטר (יחיאלי) מרים, מי"ז, 59(4) ו-170(19)
 רינגל מוניק, מי"ז, 59(20)
 רנד אדם, מי"ז, 59(25)
 רנד אדם, מורשת, A.642.2
 שבח זאב, לוחהג"ט, עדויות
 שוורץ יעקב ופרומה, מי"ז, 170(23)
 שוורץ (שבט) לוי, מי"ז, 170(26)
 שוחט נחום, מי"ז, 170(43)
 שושן שמואל, מי"ז, 12(225)
 שור יקותיאל, מי"ז, 46(22)
 שטיינקע יעקב, מי"ז, 59(16)
 שטיפט ישעיהו, מורשת, A.603
 שייק חנציה, אינ / 36
 שייק ישעיהו, אינ / 37
 שינדלר (אסא) לאה, מי"ז, 4(38)
 שלה אפרים, מי"ז, 170(1)
 שילוני גרשון, מי"ז, 170(37)
 שמאלי יוסף, מי"ז, 12(12)
 שמעוני אליהו, מי"ז, 12(53)
 שמטרר יעקב, מי"ז, 4(36)
 שפירא יצחק, מי"ז, 12(109)
 שפסקי אליהו, אינ / 38
 שרצר יוסף, מי"ז, 170(38)
 שתקאי (טרטקובר) וישה, מי"ז, 170(12)
 "X", מי"ז, 12(13)

מפתח השמות והמקומות

אלפינוביץ 34	אביגור שאול 53 152 166 169 171 173 175
אלתר ויקטור 67	177 178 181 194
אמו-דריה 42	אברך זאב 228 229
אמריקה (ארצות-הברית) 76 85 126 129	אגודה' 129 130 156 186
131 135 136 138 143 150 156 158 161	אגמי משה 166 172 177-179 229 248
176 179 185 186 189 194 196 199 257	אדם — ראה : רנד א.
258	אהרונוביץ זלמן 142
אנטק — ראה : צוקרמן י.	אודסה 230
ארכאנגלסק 199	אורבוק — ראה : אגמי
ארליך 67	אורוך אייזיק 227 229
ארליך ד"ר (רובנה) 223	אורוך דב 227 229
ארנבורג איליה 75 219	אובקיסטאן 98 212
אש יחיאל 210	אוז"ה 155
אשתאבאד 42 57 60-63 176 186	אורובה (ניסבלאט) אנקה 227
	אומנסקי (שגריד) 124
באואר יהודה 13 14	אונרר"א 258
באומגרטן (חבה"ק) 146	אוסטרובר זישו 39 48 56 71 72 73 86 104
באלזאם לולה 210	247 108
באראנוביץ 38 223	אוסטריה 31
בגדאד 58 169 173 180	אוסטרליה 128 144 258
בוברוב צבי 111 112 210	אוישקין מנחם 122 128
בוגורוטלאן 137	אוסקר — ראה : הנדלר א.
בוכארה 39 41-43 45 48 50-52 56 63 64	אופוצ'ינסקה ברוניקה 93
69 70 79-82 91 92 94 105 111-114 117	אוקראינה 20 27 147 204 212 253
174 208 210 211 239 247 255	אוקרנט סיני 70 87
בוכטה-נרודקה 228	אוראל 28 37-39 47 100
בולגריה 16	„אורט" 155
בומביי 59	אורלוביץ נסיה 65
„בונד" 23 129 130 156 186	אורלינסקי (רוזמן) רחל 28
בונדר שיינה 232	אוש 85
בוקארסט 28 225 229 230 243 248 250	אושא 172
בוקובינה 28 205 206 225	איאלסון 48
בוקסבוים הלה 74	אידלסון (בר-יהודה) 57 122 141
בורנשטיין אבק 166	„איחוד" 126 140-143
בורנשטיין אברהם 28 41 214	איטליה 226
בורקס אדק 32	אייזנקראפט טוניו 48
בורשטיין דוד 74 221	אייניקייט' 127 224
„בחזית" 34 36 42 44 49 61 112	איינציגר משה 73
ביאלופולסקי אברהם 24	איישישוק 244 259
ביאליסטוק 34 69 219 220 239	אילון 214
ביאליק ח. נ. 50 51 105	אילנאה יעקב 183
ביילה-מורגאב 58	אילת (אפשטיין) אליהו 125 131
ביילורוסיה 20 27 128 204 214 253	אינטרנציונלניה 106
ביילסקו 80	איראן 188
ביילצקה חסיה 219	אירופה 12 14 16 76 120 121 158 199 218
ביכלר יהושע 14	249 255 260
בילטמור 255-257	אל-עלמיין 18
ביסטריצקי 122 146	„אלגביש" 34 41 59 116
בית"ר 23 32 48 67 68 106 220 221 244	אלטמן טוסיה 149 212
בית-זרע 196 214	אלטמן א. 132
בלוש משה 32	אלטשולר מרדכי 14
בליז'ובסקי נתן 53 88 173 183 200 213	אלכסנדריה 153 204
217 218 222	אלמה-אטה 39
„במיבחן-מענית" 33	אלמוג יהודה 126 151
„במינהרה" 20 21 23 34 42 59 84 103 112	אלף בולק 243

גייזלר שלמה	212 33	בן — ראה : מאירי	154 141 132-130 127 124 18 17
גיל י.	146	בן-גוריון	257 199 178 156
„גל-און“	214 196 149 115	„בן-משה“	48
גלברד חיים	222	בן-צבי	137 127 126 121 17
גלדשטיין משפ'	60	בנדורי פייבוש	150 146
גלוברמן (גלבוש) יהושע	110 60 53 47 41	בנדין	88 45 34
גלזר ישראל	102 100 82 79 78 74 72 70	בנימיני שושנה	219
	251 248 240 239 231 210 209 113 108	בנקיר (גייסט) ידו"ה	113 84
גלר בומק	107 106	בסרביה	206 205 137 61 59 28
גלר חיים	247 27	בצרה	186 173
ג'נבה	193 19 17	בר-אילן הרב	122
גנילושצ'אקוב	97	ברגינסקי	172 151 150 149 146 143 142
גנראל-גוברנמן	129 40	ברודני א.	141
גראייק סטפאן	250 244 243	ברודצקי זליג	125
גראנט מארי	24	ברודר שמואל	40 21
גראניצה (?)	60	ברזילי ישראל	217 148
גרביצקי	146	ברטוך מוניק	73
גרודנה	227 219	„בריגדה“ (החי"ל)	257 255 14
גרוכוב	88 57 34	„בריתה“	230 229 226 214 146 145 14-12
גרוסמן חייקה	219 108 32		260 259 257 250 249
גרוסמן משה	146	בריטניה	257 179 135 131 128 16
גרינבוים יצחק	132 131 126 123-121 82	ברלס	247 144
	257 190 185 170 168 161 156 155 143 140	ברנדשטטר	282
גרינשטיין י.	117	ברנשטיין יוסף	188 177 176 173
גרמניה	256 255 203 126 124 120 20 18	ברסלב שמואל	149
גרנות א.	122	ברקוביץ זלמן	245 108 93 91
גרפונקל	75	ברש בובי	226 225
גשווינד מרצל	28	בשן אליעזר	60
דאובר ד"ר	228 226 225	גאליציה	112 72 48 43
דבר'	134	ג'אמבול	116 76 72
דובקין אליהו	122 120 90 82 57 54 53	ג'אנוב יוסוף	59
	144 143 141 136-134 130 127 126 123	גבעת-חביבה	14
	190 181 168-166 162 159 153 147 146	גביטר מנשה	236 235
	257 217 202 198 196 194	גבלבר אברמל	151 150 147 90 88 57 53
דווידוביץ מ.	58 57		174 152
דוצ'נקו	228	גבעת-ברנר	53
דורון פנינה	14	גבעת-חיים	172
דז'ביאנסקי יעקב (יאנק)	164 163 75	גוזאר	72 71
	213 172	ג'וינט	161 155 153 138 136 131 98 97 65
דז'יליקולה	62		257-255 216 203-200 199-195 192 183 182
דיין שמואל	154	גולדברג בלה	111
דימובסקי ראה : הוכברג מ.		גולדברג עז"ד	183
דן יהודה	174 61 45 32	גולדה — ראה : מאיר ג.	
דנהרש חיים	146	גולדמן נחום	131 130 124
דנהרש (דניאלי) סימון	28	גולדשטיין א.	35
דניפרופטרובסק	245	גולדשר בנימין (יומק)	109 73
דער עמעס'	233 222	גולובנר אדק	240 35 28
דקל י. — ראה : וידוקלה		ג'ומה	84 82 72 70 66 61 52 45-42 39
דרום-אפריקה	199 187 137 136		117 116 113 105 102
דרוקר מניה	208	גור-ארי מ.	146
„דרור“	35 34 32 28 27 24 23 21-19 11	גורדוניה	247 150 146 46 40 28 24 20 14
	61 57 56 53-50 46 45 43 41 40 38 37	גורליק (ולטמן) נונה	104
	246 231 221 213 212 146 113 70 65 62	גורסקי מרדכי	34
	250 248 247	גורצ'אקובו	69
דרור לוי	126 54 15	גורקי	222 213 55 47
האגר	178	גיז'דובאן	208 112 85 52

ואנדה (צבא) 209-207
 ואסילבסקה ואנדה 92
 ואפניאז' 62
 וארשה 161 157 149 117 84 67 41 26 24
 259 251 250 248 247 240 218 217 213 212
 ואשינגטון 132 130 124
 וולגה 38
 וולין 46
 וולקון ז'ניה 248 211 210
 ויגדורוביץ 246
 וידוקלה (דקל) יצחק 246 245 65 61 41 38
 ויטוראולי 229
 ויטלס 202 198-196 147 138
 ויטקה — ראה : קמפנר ו.
 וייז סטפאן 130 124
 ויינטל מרינה 161
 ויינטרויב צבי 116 49
 ויינר ישעיהו (שייקה) 167 88 82 65 53
 214 193 183 180 173
 וייצמן חיים 131 130 124
 וייצמן זליג 230
 וילנה 46 41 39 38 34-31 29 28 26 24 22
 167 166 156 149-147 124 112 60 59 57
 -222 221 219 218 214 213 211 171 170
 255 253 251 247 244-242 239 236-231 227
 וילנר אריה 212
 וילקומיר 34
 וילקי ונדל 179
 וינד — ראה : יחיאלי
 וינוגרד אסתר 140
 וינוגרדוב 125
 ויקוב 225
 וישינסקייגו 235
 וכטר — ראה : מאירי
 ולדימירסקי מריאן 113
 ולדימירסקי רבקה 113
 וסט בנימין 142 141 137 136 133 123 122
 ורד אברהם 15
 ורהאפטגי זרח 194 223
 ורסס אברהם 45 41
 ואווירטקין 97
 זאלשצ'יקי 21
 זאריכטה יאן 64 63
 ז'ולנה אנטק 74
 זולקייביץ הניק 109
 זומרשטיין אמיל 243 242 216 206 205 124 21
 זוננשיין בנימין 245 108 91
 זיגלבוים ארטור 129 181
 זיו (זלמנון) יצחק 214 28
 זיידנמן לודוויג 132 83-79
 זילברברג אברהם 192 179 164
 זילברטל (זרטל) מייטק 146 54
 זילברפרב ז. — ראה : ליבנה
 זילברפרב (כספי) יוסף 145
 זילברשטיין (?) 130
 זימן רוזה 227 226

האפט א. 145
 הארטגלס 159 157 155 153 121
 „הבוקע” 74
 „הדסה” 54 53
 ההסתדרות 158 157 151 145 144 142 138
 171 161
 הודו 199 192 189
 הוכברג מאיר 254 62 59
 הולנד 24
 הולץ (אלון) חיים 214
 הומנה 249
 הונגריה 21 16
 הוסיאטין 19
 הופמן 143
 „החטיבה” 229
 „החלוץ” 66 64 63 61 45 41 31 23 19 11
 250 241 193 146 72 71
 „החלוץ המדינתי” 146
 „החלוץ הצעיר” 46 45 32
 היטלר 244 147 94
 הייצמן פרופ' 71
 הימאלייה 42
 הכהן (קגן) טוביה 101 100 96 82
 הכהן (אלפרט) רחל (קוקה) 104 65
 „הכובש” 34
 הלברטל 188
 הלמן יודקה 15
 „המוסד” (לעלייה ב') 117 83 75 58 12
 174-172 170 169 166 165 163 157 130
 199 194 192 190 184 181 180 178 176
 257-255
 „המנוף” 62 61
 „המנוף-הבוקע” 55 34
 המעפיל 196 86
 המרכז לגולה 14
 הנדלסמן (כנעני) פנחס 247 195 62
 הנדלר אוסקר -71 69 57 56 53 46 45 41
 174 162 152 113 90 87 85 82 80-78 73
 246 240 212
 „הנוער הציוני” 61 58 47 41 38 32 24 20
 247 222 221 219 193 146 88 62
 „הפועל המזרחי” 193 146
 הקיבוץ הארצי 167 158 149 147 146 53 46
 214 181 168
 הקיבוץ המאוחד 158 151-146 139 54 19
 218 217 193 173 172 168-166
 הרובישוב 212 208 84 39
 הרצברג נחום 198 196 181 180 176
 הרצוג הרב 126
 „השומר הצעיר” 28 27 25 24 21 20 11
 53 48 46 45 43 41 40 38 37 35 34 31
 106 105 98 97 77 72-69 65 63-59 56 55
 150 148-146 139 138 117 116 114 109
 221 219 217 195 193 174 172 166 152
 250-248 246 240 235 228
 ואבקנט 85
 ואלדמן — ראה : יערי מ.

יד-מרדכי	214 115	זינבר (?)	60
יוגוסלביה	16	זירבולאק	112 105 85
יוון	18 16	זלוטניצקי אהרון	113 107 103
יוונים'	249	זלוטניק פסיה	222
יוכבדוביץ גליה	227	זלצמן משה	75
יוכבדוביץ דוד	229-227	זמיר חיים	15
יונג	146	זמל לייב	58
יונול	229	ז.פ.פ.	217 183 94 92
יוסף דב	121	זפרן סיומקה	225
יחיאלי ברוך	265	זרובבל	145 142
יחיאלי (ריכטר) מרים	14 70 71 73 78 79	זרניצקה (קלס) חייקה	204 112 107 106
	231 109 108 100 96 82		
יכין'	177	חאנאקין	180 58
יענקלביץ יעקב	62 47	חבר-הקבוצות	150 146
יעקובוביץ יוסף	212 93 62 45	חולבסקי אידה	216 73
יערי מאיר	208 180 143 142 139 53	חומט ד"ר	71
יפה מולקה	214 213 62 47 32	חזן יעקב	148 122 53
יפה ב.	146	חיפה	191 133 127 58
יפן	24 17	חמיאל שלום	89 40
ירושלים	13 57 68 119 126 127 130 133	טאבאצ'ינסק	132
	202-200 196 195 191 182 177 170 161	טאוריג	46 34
	217 216	טאורוס'	225
ישי משה	200 183-181	טאס"ס	126
ישי טינה	180	טארטאקי	232
ישפן אברהם	229-226	טאשקנט	38 39 41-43 47 48 53 55 57 63-
יששכורוב	180		208 113 104 97 96 94 87 74 73 69 65
			254 247 233
כגן מאיר	225	טבנקין	53 139 151 158 172
כהנא (לבוב)	146	טהראן	53 64 74 75 78 79 81 86 115 117
כהנא הרב	225		121 122 126 130 135 136 138 141-144
כוכבא אורי	14		147-149 150 153 157-159 170 172 175-
כפר-בלום	53		177 179 180-183 185-194 196 198-200
כפר-גלעדי	172		202 205-207 213-218 247 255-257
כפר-ויתקין	138	טוב משה	173
כפר-מנחם	214	טובין יהודה	15
כץ מישה	112 111 61	טופח אברהם	50
כצנלסון ברל	126 122 139 150 154	טופח פוליה	150
כרמל (תכנית)	16	טורנובסקי	189 198
כרתים	18 16	טורקייניץ אדם	228
		טייטלבוים גניה	230
לאופגס משה	204 108	טירת-צבי	173 179
לאנגר	226	טישילר	247
לב יצחק	201	טננבוים מרדכי	32
לבוב	26-28 35 38 40 41 69 225 227 230 248	טקאץ'	59 90
לבון פנחס	53	טראפקין	177
לובטקין צביה	243 240 238	טרגר (ניסנילביץ') זלדה	219 226 227 239
לובלין	12 207-209 210-212 216 217 224	טרטקובר (שתקאי) מלבינה	70 82 87 161
	227 228 230-232 235 236 238 239 241-		163 173 175 178
	244 246-249 259	טרטקובר אריה	126 130 131 150
לוברטובסקה	235	טרכטמן (?)	59
לוויטה ליובה	172 139	טרמס	59
לוחמי-הגיטאות	15	טרפקוביץ רבקה	212
לוין (?)	60	טרצביצקי מאיר	34 103 246
לוין בנק	227-229	טשרניחובסקי (מפקד הארמיה)	103
לוין יקותיאל	161		
לוין משה	244	יאנגי-יול	71-73 78 86 156 174
לוין קורט	146	יאנדז'יה	24
לוין י.מ.	121		

מורדוביה 38	לויין סולומון והבנים 83 80 60
מורמאנסק 186	לומקינז 85
מזיא אהרון חיה וטובה 222	לומז'ה 212
מזרחי' 23	לונדון 125 124 122 121 119 83 76 40
מיירנץ 62	217 188 180 170 130-127
מיכאילוב 137 127	לוצק 228 40 28 20
מיכאלי א. 146	לוקר ברל 131 130 128
מיליוטינסק 112 102 85 40	לוריא א. 61
מילר יוסף 40	לוריא צ. 131
מינסק 36	לזר חיים 249
מינסקי — ראה : קלס ש.	לטביה 214 213 142 113 68 62 60-58 46 36
מינץ יעקב 201	ליאונברג דוד 167
מכטיגר הלה 109 73	ליבנה (זילברפרב) זלמן 173 149 141 88
מכטיגר יחיאל 109 73 52	218 217 215 201 200 183
מלניצר (נצר) צבי 71 65 54 53 46 45 41	ליגה 'V' 139 137 127
249 175 174 169 168 165-163 152 87 82 75	לידובסקי אברהם 225 223 159
מן (שטרסברג) שרה (טליושה) 103 72	לידובסקי אליעזר 243 235 231 225-223
245 117 115 105	לידה 23 22
מן (מנדלוביץ) שלמה 111 104 102 84 50	לחוביצקי (אייכנוולד) חדווה 204
240 239 232 231 210 209 117 115 112	ליטא -60 47-45 41 40 38 36 31 29 27-21
249 248 244	185 148 137 134 124 120 90 70 65 62
מניה — ראה : יחיאלי מ.	258 253 249 246 232 231 229 206 205 187
מנייביץ 228	ליטבק יוסף 13
מעלה החמישה 128	ליטוואק מיכאל 108 100 82 79 78 70
מפא"י 151-148 144 143 140-138 17	ליטוואק לאה 246 102
257 181 172	ליטווינוב 140 131
מצריים 198 18-16	לייבור 141
מקווה-ישראל 172 171	לייבור יהושע 59
מק-מייכל גב' 189	לייזרוביץ בונים 58
מרגוליס עו"ד 63	לינטון ב. 125
מרדכי — ראה : רזומן מ.	ליסק יעקב 101 99 97 66 65 44 41
מרחביה 149 148 119 54 53	ליפסקר אברהם 217 168 146 54
מרכוס משה 214 174 75	לנינאבאד 255 254 208 204 112 110-108 85
מרמינסקי 152	לשם מ. 192
משהד 175 173 58	מאחאץ-קאלה 38
משואה' 14	מאיסקי 140 128 127 125 124
משמר-העמק 147	מאיר גולדה 199 155
נאמאנגאן 210 113 112 109 108 93 85 47	מאירוב שאול — ראה : אביגור ש.
נאנסן (פאס) 94	מאירי משה (בן) 232 210 208 112 86 85
נוביקוב 125	249 245 244 240 235
נוסבוים (צימרמן) ז'ניה 211 112 105	מאירי הדסה 108
נחימובסקי 136	מארגלאן 112 86 85 69
נטע (נטקין) משה 178 177 175 173 172	מארי 75 74 69 65 63-61 58 46 45 43-40
188 182 131 128 119 68	195 173 113 112 108 105 93 89 87 86
ניו-יורק 125 124	221 212
ניומן עמנואל 125 124	מאריאמפול 34
נייברוב 38	מגן' 137 136 134
ניסווייז' 204	מגנס י. ל. 199 197 196 136
ניישטט 144-141	מובשוביץ הגיה 85
ניסילביץ' סנקה 239 227 226 219	מובשוביץ יצחק 85
ניצנים 222 53	מוטק — ראה : רוטמן מ.
ניקסון גב' 113	מולוטוב 125
ניר-דוד 214 15	מונדז'אק ליבר 246
נצ"ח 213 194 113 107 106 62 53 46 32	מוסקבה 221 211 187 186 139 116 53 37
נצר — ראה : מלניצר צ.	235-231 224
נתנאלס צ. 60	מופת (דבורקין) יוכבד 245 113 105 102
סאנדי-קאצ'י 58	מורב לוי 160

פוגיר גיטה 232 227	סאנוק 243
פוגל לוי 195	סאראטוב 38 37
פועלונקה 32	סארני 235 210
פולונסקי משה 38	סגל א. 200-198
פולטוסק 84	סגל ה. 121
פוליאק 84	סגל ש. 192
פולרביץ י. 68	סדליס גבי 240
פומפינסקי (ד"ר) 106 86	סואץ 180 58
פוניבז' 38 36 34	סובוץ' 23
פוסטאבסקי מלך 247 174 113 112 74	סורדלובסק 46
פועלי-ציון 223 24	סולל-בונה 180 173 171 169 151
פועלי-ציון שמאל 138	סולד הנרייטה 197
פורמנסקי משה 149	סולניק ח. 146
פורת דינה 13	סופרסקי י. 121
פטראוץ 225	סוצקבר אברהם 221
פטרנקו 137 127	סוריה 169 17
פיאטיגורסק 38	סורקיס מרדכי 14
פיוטרקוב 45	סושקיס יהושע (סשה) 209 204 108 84 61 44
פינסק 221 20	סטאלין 125 92 80 68
פיק טדיק 236 235 231	סטאלינאבאד 59 57 53 49 45 42 41 39
פיש לאה 232	63 62 60
פישר ליפא 60	סטאלינגראד 204 17
פלד חיים 222 213 61 53 47	סטאניסלאב 227 84
פלדמן רפאל 240 235 231 209 208 84 39	סיביר 201 195 185 93 68 41 39 38 25 21
248 242	247 230 207
פלדשו (בן-שם) (ד"ר) 235	סיעה ב' 150 149 138
פלמ"ח 172 171	סיציליה 204
פלתורס 202-200 189-187 177 176 173	סיקורסקי 161 131 129 125
פסטאור (טהראן) 160	סירני אנצו 178 171 59
פסמן צ'ארלס 202 200-198 196 182 62 60	סמולנסק 37
פ.פ.א. 234	סמילנסקי 126
פ.פ.ר. 243	סמרקנד 61 58 56 52 49 46 45 42 39-37
פ.ק.ו.נ. 206 205	92 89 85 84 82 81 79 78 71-69 66 65
פרבר פישל 248	117 112 109 107-105 103-100 96 94
פרגאנה 212 112 85 69 42	246 244 239 212 210 195
פריד שלמה 109 96	סנדר ר' — ראה : רובינשטיין ס.
פרידמן י. 62	סנה משה 170 23 22
פריזנט צבי 249	סניאטין 35 21
פרייורוביץ מנדל 58	ספיר י. 176
פרישברג חיה 232	ספירשטיין מנדל 84
פרל שושנקה 232 35	
פרליבטר שמואל 164 87 78 74 73 71	עבאדאן 193 180 179 173 169 167 151
214 165	עין-החורש 180
פרלמוטר אפרים 34	עין-השופט 214 173
פרלצווייג מ. ל. 124	עין-חרוד 119 53
פרנקל יונתן 14	עיראק 257 180 179 173 171 169 167 58
פרנקל שמואל 14	עמדאן 180
פרנקל אברהם 109	עמיר 214
פרס 71 70 69 64 61 58-56 48 47 43 39	„עקיבא" 166 146 105 48 46 35 24
154 152-150 148 129 126 105 78 75-73	
189 184 181 180 174-170 167-165 162	פ.פ.ס. 64
257 254 253 205 204 198 197 190	פאהלאווי 164 163 75 58
פרץ-היים' 235	פאט יעקב 186
פרצ'יק 235	פאליאצקיס 97 96
פרשטנדיג — ראה : קלס ש.	פאלקוב אברהם 59 48
פשדז'צקי 132	פאמיר 62
פתח-תקווה 243	פאפייז' אהרון 247 221 216 46

קולטובנקה 68	צ'ארדז'או 37 42 44 61 84
קוליאפ 62	צ'ארני מ. 214
קופיט ישראל 14	צביה — ראה: לובטקין צ.
קופרשטיין מאיר 194	צדרבוים משפ' 45 82 113 174
קוקאנד 42	צ'וברוצקי 137
קורן יצחק 136 141 146 192	צוויבל אליושקה 225 227-230
קורסק 203	צוקרמן יצחק (אנטק) 214 218
קורצ'אק רוז'קה 15 159 219 221 222-226	צור שלום 28
קושטא 13 144 145 147 158 199 257	צחר נפתלי 14
קושצ'אנסקי (בן-חיים) מוליה 44 85 92	צ'יז'יקוב 27
211 112	ציזלינג אהרון 140
קושקי 58	צימנד דוד 146
קייב 35 230	צמח י. 60
קיידאן 34	צמח משה 14
קימברג 80	צ'מני מלך 57
קינל 80	צ'נסטוחוב 34
קירסאו 24	צ'רנוביץ 28 176 221-229 232 235
קירוב 38 53	צרפתי 17
קירפיצ'ניה 45 113	
קישינוב 225	קאבול 58 59
קלוסובה 35 37	קאבולוב 98
קליגר מ. 218	קאגאן (תחנה) 42 67 117
קליינבוים י. 121	קאווקאז 34 39
קלס שלמה 15 36 41 63 70 74 78-	קאזאן 117
80 96 100 117 132 209 232	קאטה-קורגאן 47 85
קלרמן יוסף 121	קאטוביץ 242
קמינסקה אידה 41 50 51 112	קאטין 92
קמפנר (קובנר) ויטקה 219 221 240 243	קאליש 34
קנאפר פופה 108	קאנייב 228
קפה-זיידר 229	קאסאן-סיי 109
קפלן אליעזר 122 141 196 197 199	קאפוט סילביה 22
קפלן יוסף 149	קארה קאלפאקיה 42
קק בצלאל 223 235	קארליץ 181
קראסנוגווארדייסק 85 86 106 112	קארשי 38 40 42 49 59 109 195
קראסנובודסק 38 57 61 74 75	קארשמאן (ד"ר) 113
קראקוב 48 242 249	קגן דינה 231
קרונה י. 146 194	קגנוביץ (קולחוז) 45
קרוסנו 239 242 249 259	קובל 19-21 35 210 212 213 232
קריסטאקוס 58	קובאלייב 137
קריית-ענבים 128	קובלסקי יצחק 221 222
קרמינה 45 69 71 85	קובנה 32 33 38 41 45 59 60 161 218
קרטנובסקי 170	220 232
קרש אלקה 227 229	קובנר אבא 32 210 219 221 230-233 235
קשטן י. 134	236 238-240 242-244
	קוגאן (טאש.) 98
ראבלטקי 219 230	קוואפינסקי יאן 64
רדאויץ 225	קוחנובסקי 228
ראדום 80	קוט סטנ. 67 68 81 129 131 132 164 168 186
ראדישץ' 212	קוטי 21
ראזייזד 69 37 60 84-86 106 107 246	קוטלר גב' 160
ראשיד-עלי 17	קויבישב 35 37 56 57 65 67 72 74 78-80
רבינוביץ ולווילה 236 243	82 83 88 90-92 114 128 129 132 137
רבינוביץ י. 122 123 133 134 137 142	139 147 152 156 163 164 186
רבינוביץ מ. 146	קויפמן מרה 230
רבינוביץ יוסקה 88	קול (קולודני) משה 53 88 142 146 150
רדליך שמעון 14	196 213
רובין דוד 183	קולומיה 21 225

שאבלי 62 46 34	רובין זלמן 113
שבט (שוורץ) לוי 176 175 173 169	רובינא חנה 126
שבס ליוניה 214 73	רובינשטיין אביגדור 115
שדה יצחק 172	רובינשטיין אליעזר 115
שוואב משפ' 59	רובינשטיין ברוך 115
שווארץ יעקב 232 211 210 169 141 104 96	רובינשטיין גוטה 106
240 233	רובינשטיין סנדר ולאה 79 80 85 108 111-
שווארץ מנחם 52	117 115
232 211 210 78 שווארץ (רוז'ינקא) פרומה	רובנה 19 21 23 27 28 34 40 61 69 70
232 35 שווארץ שיינדל'ה	231 230 228-225 221 218 210 208 204
131 129 76 שווארצברט יצחק	242 235
58 שור אליהו	רודניצקי אליהו 192 176 173 168 161 160
142 שז"ר ש. ז.	רודניצקי (קולונל) 74-71 78 79 82 85 90
88 23 "שחריה"	171 164 163 131
28 שטאנקא יעקב	רוזינויסטים 132 129
62 שטיבלמן	רוזינקו פ. ראה : שוורץ פ.
15 שטרן אליהו	רוז'ישץ' 213
212 32 שטרן פנחס	רוזין י. 58
76 שטרסברג	רוזמן מרדכי 63 57 55 54 46 44 41 38 32
113 שייק חנצ'ה	65 99-96 100 101 105-103 110 112 115
113 שייק שייט	249 244 240 233 232 210 117
181 179 173 שילה אפרים	62 רוזן
200 199 188 שילוני גרשון	רוזנברג (עמית) צסיה 237-233 211
117 114 111 82 79 שיפוני (רובינשטיין) מתלא	רוזנטל קוקה 227
113 96 שליטא-פמובה	רוזנשטיין צ. 146 142
178 שלכטר	רוז'קה — ראה : קורצ'אק ר.
170 131 130 124 120 שמורק אמיל	רוטמן מוטק 90 65 59 57 53 46 44-42 38
250 שמטרר יעקב	110 104 101 99 97
244 שניידלדר (שני) הלל	רויטרס 65
55 50 שניידר ירחמיאל	רומל 255 153 17 16
36 שניידרמן יעקב	רומניה 231 229-225 185 136 40 28 21 16
76 שסקין מירון	253 250 248 245
58 57 שפירא יצחק	רוסיה 131 130 128 126 125 68 48 39 31
146 120 57 שפירא משה	153 151 149 148 145 139 138 135 134
246 108 86 שפסקי אליהו	163 162 170 171 175-177 188 189 191-
142 141 134 130 129 81 24 שפר ראובן	250 246 224 212 193
176 173 170 169 164 162 161 154 144	רופין ארטור 155
257 188 187 179 178	רוקח ח. 146
141 140 שפרינצק יוסף	רוקיטנה 223 218
121 שרגאי ש. ז.	רוזמן יוסף 60
117 שרייבמן ר.	רוניק ניסן 249 244 224 222-220 213
244 240 231 210 117 שרייבר יצחק	ריגה 213 68 46 32
67 48 35 שרצר יוסף	ריגר מנחם 224
140 136 130 128 126 123 122 שרת משה	רידלניק ישראל 62 40 21
257 180 178 169 166 164 154 141	רייך מ. 48
169 166 שרתוק צפורה	רייכמן דורקה 224 223
173 ששון קאשי	רייכמן פאשה 226-223
שתקאי — ראה : טרטקובר מ.	רייס אנשל 143-141 130
61 תהילים אהרין	ריכטר — ראה : יחיאלי מ.
204 תוניס	ריפתין יעקב 217 140 139
197 189 150 125 39 תורכיה	רמז דוד 199 141 140 17
151 48 תורכסטאן	רמת-הכובש 173
191 189 133 119 13 תל-אביב	רנד אדם 215 214 146 116 54 53 21
14 תל-יצחק	רפופרט טונקה 214

"שלמה קלס מתאר במחקרו פרשה בלתי־ידועה בתולדות הציונות בברית־המועצות בימי מלחמת העולם השנייה, ובמאמצי היישוב בארץ לבוא לעזרת הפליטים. יש בעבודה שלפנינו תרומה בעלת־חשיבות רבה..."

בקרב חברי תנועות הנוער הציוניות, מפולין בעיקר, שנמצאו אותה עת בבריה"מ, מבחין המחבר בשני סוגים: כאלה שהשתדלו להתקיים כבודדים ולחכות עד יעבור זעם, ולעומתם – קבוצות חלוצים שהתארגנו לפעילות מחתרתית, שנועדה להביאם לארץ־ישראל". (פרופ' מרדכי אלטשולר)

"זו הפעם הראשונה שחוקר העמיד במרכז עבודת הדוקטור שלו את הנושא הספציפי הזה, ואף עלה בידו למקם ולשזר את ההתרחשויות בתוך אירועי התקופה.

מעניינת אבחנתו של המחבר בדבר ייחודם של חברי תנועות הנוער כמנהיגי הציבור, בהשוואה לאחרים. המחקר מגלה תגובות של הנהגת היישוב בארץ כלפי הפליטים היהודים בבריה"מ.

(פרופ' יונתן פרנקל)

"חיבור זה מהווה תרומה מקורית לידיעת פרק בתולדות יהדות מזרח־אירופה בתקופת השואה. המחקר שלפנינו מאפשר לראשונה ללמוד על התארגנותם של מאות ואלפי חלוצים, ש'נזרקו' בצורה כה פתאומית לתוך מרחבי בריה"מ. תאור היחסים עם רשויות השלטון הפולני הגולה הוא בבחינת חידוש מעניין ביותר. נחקרו כאן לראשונה המאמצים ליצור מגע בין היישוב בארץ ומחנה החלוצים באסיה התיכונה הסובייטית.

עבודתו של שלמה קלס מרשימה ביותר, ובפרקים לא מעטים היא מרתקת ונוגעת ללב."

(פרופ' שמעון רדליך)

"מורשת", בית־עדות על־שם מרדכי אנילביץ'
ספרית פועלים

המכון ליהדות זמננו – האוניברסיטה העברית ירושלים.